

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ФІНАНСІВ, ЕКОНОМІКИ,
УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ,
АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВА

Кваліфікаційна робота

на тему: «**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ЗНАХОДЯТЬСЯ В
СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ**»

Виконала:

студентка академічної групи 2м – ДС
освітньо-професійної програми
«Публічне управління та адміністрування»
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 281

«Публічне управління та адміністрування»

_____ Суяркова Юлія Сергіївна

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент кафедри публічного
управління, адміністрування і права

_____ Таран Дмитро Павлович

Полтава – 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	6
1.1. Поняття та сутність державного регулювання у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.....	6
1.2. Механізми державного регулювання у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах	13
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	19
2.1. Загальна характеристика та особливості взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах.....	19
2.2. Оцінка ефективності діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської області щодо сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах.....	27
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ.....	38
3.1. Напрями підвищення ефективної співпраці суб'єктів соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах	38
3.2 Використання світового досвіду у соціальній роботі із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах.....	46
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми. Попри позитивні тенденції, які відбуваються останнім часом в українському суспільстві, залишається напружена соціально – економічна ситуація, коли значна частка громадян живуть за межею бідності. Економічне неблагополуччя посилюється негативними тенденціями в демографічних процесах, морально – психологічних настановах громадян, поширенням особливо небезпечних епідемій ВІЛ/СНІД та туберкульозу, наркоманії та алкоголізму. Досвід розвинутих країн з ринковою економікою свідчить, що багато проблем сімей та одиноких громадян можна вирішити за допомогою спеціально організованої системи державної сімейної політики. Упродовж останніх років в Україні розробляється та впроваджується така політика. Одним із основних видів роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, є їх соціальний супровід як система комплексних заходів тривалої допомоги сім'ям з метою їх збереження, відновлення родинних стосунків, захисту і реалізації прав членів у родині та її прав у суспільстві.

Процес поширення виду соціальної роботи є складним для усіх його учасників: сімей, які потрапили в складні життєві обставини та потребують кваліфікованої допомоги; державних органів і служб, до повноважень яких входить забезпечення щодо соціальної підтримки сімей в складних життєвих обставинах. Саме тому необхідним є пошук дієвих форм та методів роботи щодо соціального супроводу, забезпечення його ефективного здійснення.

Зазначене визначає актуальність дослідження, оскільки, незважаючи на позитивні досягнення у процесі впровадження нових форм соціальної роботи, сьогодні ще недостатньо сформованим є позитивне ставлення суспільства до таких сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Питаннями сімей в складних життєвих обставинах займалася велика кількість вітчизняних, та зарубіжних вчених. В цьому напрямку працювали такі науковці як Ж.В. Петрочко, Г.М. Лактіонова, З.Г.Зайцева, Т.Ф.

Алексєенко, А.Й. Капська, Л.Г.Коваль, Г.В.Троцко, І.М. Грига, Т.В. Семигіна, Н.А. Бугаєць, П. Щербань, І.П.Лисенко, В.Є.Савка, Шимене Ж., Барис Дж. Методологічною й теоретичною підвалиною дослідження даної теми слугують праці І.М.Трубавіної, О.В. Безпалько, І.Д.Зверєвої, М.М. Любецької.

Проте незавершеність наукових розробок державного управління у сфері здійснення соціального супроводу як нового виду соціальної роботи з сім'єю та істотна практична значущість цього питання для держави підтверджують актуальність теми дослідження.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є опрацювання науково-теоретичних засад здійснення соціальної роботи з сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах, пошук шляхів удосконалення роботи з даною категорією на регіональному рівні.

Поставлена перед нами мета, зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

розглянути поняття та сутність державного регулювання у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах;

опрацювати механізми державного регулювання у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах;

розглянути особливості взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах;

здійснити оцінку ефективності діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської області щодо сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах;

розглянути напрями підвищення ефективної співпраці суб'єктів соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах;

розглянути можливості використання світового досвіду у соціальній роботі із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні питання удосконалення державної політики у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Методи дослідження. В процесі написання кваліфікаційної роботи використовувались наступні методи та прийоми дослідження: діалектичний та абстрактно - логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків); монографічний та системного аналізу (для визначення видів та змісту принципів надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах; економіко-статистичний (аналіз ефективності державної політики щодо здійснення соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих ситуаціях); метод системного аналізу (розробка методичних рекомендацій щодо здійснення соціального супроводу сімей).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні та методичні положення сприятимуть перспективі розвитку системи забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг вразливим групам населення, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

1.1. Поняття та сутність державного регулювання у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах

Сім'ї, які потребують сторонньої допомоги, є актуальною проблемою для українського суспільства. Її потрібно вирішувати, адже сім'я – це перший фактор соціалізації дитини, від неї залежить, яким буде наше майбутнє, наше суспільство. Сім'я визнана в міжнародному співтоваристві найкращою умовою для виживання, захисту та розвитку дітей, головним центром суспільства, природним середовищем для людини [54, с.7].

Велика увага приділяється соціальній роботі з сім'ями в багатьох країнах світу. Адже від того, як функціонують основні частини суспільства, тобто сім'я, залежить життя суспільства в цілому. Є аргументи, що функціонування сімей залежить від їх матеріального та життєвого становища, мовляв, фраза «з коханим раєм у наметі» втратила сенс і менш іронічна. Насправді важко уявити людей закоханих і водночас бідних, які щасливо співіснують і живуть, жебракуючи, свій вік [5, с. 178].

Тому зусилля держави та громадськості мають бути спрямовані на добробут і благополуччя сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві та прав членів її сім'ї. Тільки тоді сім'я буде здатна до саморозвитку, а її члени – до самореалізації. Усе це зумовлює необхідність державної сімейної політики в Україні, спрямованої на зміцнення соціального інституту сім'ї; Напрямом її реалізації є соціальна робота з сім'єю, яка враховує особливості сім'ї як соціальної системи, первинного колективу, особливої малої соціальної групи. Проте сьогодні є нагальна потреба не лише в соціальній підтримці сім'ї, яка має певні проблеми в житті, а й у спеціальній роботі з сім'ями, які опинилися у складних

життєвих обставинах, які мають більш серйозні проблеми, систематично порушують права людини (члени сім'я). в сім'ї) [57, с.7].

- Державне регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, — це система обґрунтованих заходів та прийняття конкретних управлінських рішень органами державної влади та місцевого самоврядування з метою реалізації державної соціальної політики в Україні, спрямованої на організацію та здійснення соціального супроводу сімей (особи), які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно подолати чи мінімізувати негативний вплив цих обставин.

- Сім'я (особа), яка перебуває у складних життєвих обставинах, - це громадяни України, які не здатні самотійно вирішувати соціальні, психологічні, економічні, комунікативні, сімейні та інші проблеми та потребують сторонньої допомоги спеціалістів із надання соціальних послуг для подолання або мінімізувати негативний вплив таких обставин.

- Складні життєві обставини - це обставини, які об'єктивно порушують нормальне життя особи, наслідки яких вона не може самотійно подолати (інвалідність, часткова втрата рухової активності через старість або стан здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, безпритульність) або праця, насильство, занедбане ставлення та негативні стосунки в сім'ї, бідність, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо) [60, с. один].

- Відповідно до Наказу Мінсоцполітики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної підтримки сім'ї (осіб), які опинилися у складних життєвих обставинах», можуть самотійно піклуватися про своє особисте/сімейне життя та брати участь у суспільному житті. До них належать:

- - сім'ї з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати через інвалідність батьків або дітей, вимушену міграцію, наркотичну чи алкогольну залежність одного з членів

сім'ї, перебування його в місцях проживання, позбавлення волі, ВІЛ-інфекція, насильство в сім'ї, безпритульність, сирітство, бездоглядність і негативні стосунки в сім'ї, безробіття одного з членів сім'ї, якщо він перебуває на обліку в державній службі зайнятості, як потребує працевлаштування;

- сім'ї, в яких існує ризик переведення дитини до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- неповнолітніх одиноких матерів (батьків), які потребують підтримки;

- сім'ї, члени яких перебували або перебувають у державній розписці (спільне замовлення).

Соціальної допомоги потребують не тільки ті сім'ї, які вже перебувають у важких життєвих обставинах, а й ті, кого можна віднести до сімей соціального ризику (цей термін не закріплений у законі). Це сім'ї, які самостійно виконують свої соціальні функції, але в них є певні соціальні фактори, складні життєві обставини, які можуть спровокувати кризи та потребують соціальної підтримки. Соціальна робота з сім'ями соціального ризику носить профілактичний характер і спрямована на запобігання кризам, сімейним нещастям [41, с. 8].

До важких життєвих обставин також належать: погіршення житлових умов, поступове зубожіння, втрата роботи, все, що змушує людей почуватися невпевнено, страх перед завтрашнім днем, все, що призводить до посилення напруги в сім'ї, негативно позначається на вихованні дітей. Таким чином, важкими життєвими обставинами можна назвати такі несприятливі для людини події, коли це особливо важко і коли йому об'єктивно потрібна допомога ззовні, у тому числі з боку держави, суспільства, суспільства, найближчого оточення, щоб упоратися з цими обставинами та відновити нормальне життя. Логічно, що цим вважатимуться втрата коханої людини, порушення звичного нормального способу життя, бездоглядність дітей, пожежа, стихійні лиха та багато іншого.

Хоча правова база не містить вичерпного переліку таких обставин, важкі життєві обставини також можуть включати випадки, коли людина стала жертвою злочину, має невиліковне захворювання, коли існує загроза його життю та здоров'ю його близьких. ті, і таке інше.

Сім'я з дітьми у важких життєвих обставинах - це група людей, які живуть разом і поділяють спільне життя, взаємні права та обов'язки, включаючи як мінімум одну дитину віком до 18 років. Однією з характеристик сім'ї є наявність обставин, які об'єктивно порушити нормальне життя, наслідки якого сім'я неспроможна подолати самотійно [22, 7 - 9].

Особам, які опинилися у складних життєвих обставинах, держава надає соціальну підтримку – отримують соціальні послуги безкоштовно [22, с. 9]. Метою надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, є усунення причин, що заважають членам сім'ї подолати складні життєві ситуації, запобігання вилученню дітей із сім'ї, створення сприятливих умов для подальшого самотійного вирішення проблем, що виникають, та для розвитку та виховання дітей [31].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» соціальні послуги — це комплекс правових, економічних, психологічних, виховних, медичних, реабілітаційних та інших заходів, спрямованих на певні соціальні групи чи осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, з метою покращення або відтворення їх життєдіяльності, соціальної адаптації та повернення до повноцінного життя. У літературі із соціальної роботи є кілька визначень соціальних послуг вони розглядаються як комплекс дій держави, відповідних громадських та приватних організацій, спрямованих на створення та покращення умов для життя особистості, розширення можливостей її самореалізації; реалізація особистих, політичних, соціальних і культурних прав [44, с. 62]; як специфічний, порівняльний продукт роботи соціальних служб, показник втручання та допомоги [45]; як сукупність дій і пропозицій державних і неурядових організацій, які можуть бути використані окремими особами або

соціальними групами з метою задоволення особистих потреб, вирішення проблем чи подолання складних життєвих обставин [46].

Основними засадами надання соціальних послуг є:

- допомога особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, які не можуть подолати за допомогою наявних засобів і можливостей;
- попередження складних життєвих обставин;
- створення умов для самостійного вирішення виникаючих життєвих проблем [47].

У процесі надання соціальної підтримки сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді надають:

соціально - економічні послуги: задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, що реалізуються у вигляді натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразової компенсації; допомога у залученні додаткових ресурсів для задоволення потреб сім'ї в лікуванні, оздоровленні; інформування клієнта про питання працевлаштування та сприяння цьому; допомога в пошуку житла; придбання коштів для заробітку (наприклад, покупка або оренда швейної машини, обладнання для теплиці тощо); сприяння в оформленні та своєчасному отриманні батьками державних платежів на аліменти; вирішення проблем житла, працевлаштування усиновлених дітей, дітей - вихованців після досягнення повноліття або закінчення навчання; посередництво в наданні гуманітарної допомоги з інших джерел, залучення релігійних організацій до допомоги сім'ї;

юридичні (юридичні) послуги: консультування щодо застосування чинних та нормативних актів; представництво та захист прав і законних інтересів сім'ї та дітей, які в них виховуються, в державних органах та громадських організаціях; допомога в підготовці документів, необхідних для вирішення проблем клієнтів; здійснення правового виховання батьків і дітей, які виховуються в цих сім'ях; співпраця з різними установами та фахівцями з

надання професійної правової допомоги [21, с. 131 - 132];

соціально-педагогічні послуги: виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, організація індивідуальних виховних, виховних, колекційних процесів, дозвіллевої діяльності, залучення до роботи різних установ; забезпечення доступності відповідних освітніх послуг для дітей з вадами психічного або фізичного розвитку шляхом індивідуального навчання; виховна робота щодо всебічного та гармонійного розвитку дитини; особливості розвитку сім'ї та сімейних відносин; навчання батьків ефективним методам виховання без покарань, мобілізації власних ресурсів сім'ї для вирішення проблем у майбутньому; допомога батькам у здійсненні статевого та гендерного виховання; допомога у вирішенні конфліктних ситуацій сімейного виховання; моніторинг захисту дитини від жорстокого поводження та насильства; педагогічне консультування щодо вирішення педагогічних проблем сім'ї та її членів; влаштування дитини в дитячий садок; для професійного навчання; запрошення дітей та їх батьків на розважальні заходи; влаштування дитини в гурток (гурток, секція, додаткове навчання) тощо;

Психологічні послуги: консультування з питань психічного здоров'я та покращення взаємовідносин з навколишнім середовищем, використання психодіагностики, спрямованої на виявлення соціально-психологічних характеристик особистості з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації; допомогу в адаптації дитини - сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, у нову сім'ю та сім'ю дитини, у створенні правильного психологічного клімату, що характеризується повагою, любов'ю, турботою, емоційними зв'язками; допомога у запобіганні непорозумінню та конфліктам між членами сім'ї; сприяння у формуванні в дитини почуття власної гідності, адекватної самооцінки, самосвідомості, самостійності, громадянської позиції; мінімізація негативних наслідків перенесених раніше травм; надання методичних рекомендацій [28, с. 126 – 127];

соціальні та медичні послуги: консультації з профілактики розвитку та розвитку можливих органічних порушень людини, збереження, підтримки та захисту її здоров'я, здійснення профілактичних заходів; надання необхідної інформації, рекомендацій щодо здорового способу життя, профілактики туберкульозу, захворювань, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ/СНІДу; надання допомоги членам сім'ї у проходженні обов'язкового медичного обстеження та, за необхідності, забезпечення виконання призначень лікаря; допомогу у вирішенні питань, пов'язаних із одужанням дітей; допомогу при необхідності у госпіталізації клієнтів до медичних закладів; купівля ліків для дитини; забезпечення дітей вітамінами; налагодження за потреби ефективної співпраці з закладами охорони здоров'я та іншими громадськими організаціями, що надають допомогу ВІЛ-інфікованим дітям;

інформаційні послуги: інформування про ресурси спільноти та допомогу в їх використанні на благо дитини (про дитячі освітні заклади, клуби, спортивні школи та класи, про діяльність дитячих та молодіжних громадських організацій, походи, культурні заходи); надання довідкової інформації, необхідної для вирішення складних життєвих ситуацій, надання інформації про послуги, що надаються в центрах соціального обслуговування сім'ї, дітей та молоді, графіки роботи соціальних установ, освіти, охорону здоров'я, центри зайнятості, органи виконавчої влади та місцевого самоврядування; поширення буклетів, листівок, пам'ятників, плакатів соціального спрямування [55, с. 54 – 55].

З метою ефективної реалізації державної політики у сфері соціальної підтримки сімей (осіб) у ССО, у сучасних умовах мають бути запроваджені організаційні, правові, фінансові, соціальні, інформаційні та мотиваційні механізми її реалізації, основною роллю яких є: забезпечити подальший розвиток системи управління у сфері соціальних послуг, розширення доступу людей, які перебувають у SJO та потребують допомоги ззовні, до соціальних послуг, покращення якості СП та забезпечення належної соціальної підтримки

сім'ей (осіб) у SJO для подолання або мінімізувати негативні наслідки складних життєвих обставин, у яких перебуває сім'я (людина).

1.2. Механізми державного регулювання у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах

Механізм державного управління є невід'ємною частиною системи управління, що забезпечує вплив на внутрішні (коли йдеться про механізм управління організацією) і зовнішні (коли говорять про механізм взаємодії з іншими організаціями) фактори, на стан від яких залежить результат діяльності адміністративного об'єкта. Механізм управління – це категорія контролю, що включає цілі засоби управління, елементи об'єкта та їх зв'язки, на які здійснюється вплив, методи впливу, матеріальні та фінансові ресурси управління, соціальний та організаційний потенціал. Механізм державного управління – це сукупність органів, які здійснюють управління суспільством та забезпечують реалізацію основних напрямів державної діяльності. У структуру механізму державного управління входять законодавчі, виконавчі, судові та інші органи, а також силові структури, що здійснюють у разі потреби примусові заходи (армія, внутрішні війська, в'язниці тощо) [7, с. 23]. Категорія «механізм державного управління» може бути розглянута через призму системи органів та установ держави, за допомогою яких власне і здійснюється реалізація його внутрішніх та зовнішніх функцій.

Зміст категорії «механізм» може бути розкрито через систему, в рамках якої рух одного з її елементів стає умовою (причиною) руху іншого елемента цієї системи. Визначення змісту категорії «механізм» у його класичній (технічній) інтерпретації має три суттєві акценти: 1) основною ознакою механізму є узгодженість рухливих, що входять до його системи твердих тіл (під час роботи механізму існують деталі, рух яких щодо інших деталей сприймається як одне ціле); 2) структура механізму передбачає наявність елементів, які знаходяться в нерозривного взаємозв'язку; 3) механізм

використовують для перетворення та передачі руху за певним (заданим) напрямом.

Механізм державного управління є складною системою, призначеною для практичної реалізації державного управління та досягнення поставлених цілей, що має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління за допомогою відповідних правових, нормативно-правових та інформаційних забезпечень. Виділяють такі характеристики механізмів державного/публічного управління:

економічні механізми (механізми державного/публічного управління у сфері банківської справи, монетарній, валютній, інвестиційній, інноваційній, кредитній, податковій, страховій діяльності тощо);

мотиваційні механізми (набір командно-контрольних та соціально-економічних інструментів для заохочення державних службовців до високоефективної роботи);

організаційні механізми (включають об'єкти, суб'єкти державного/публічного управління, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування);

правові механізми (передбачають нормативно-правові забезпечення державного/публічного управління).

Аналіз сучасних соціально-політичних та соціально-економічних процесів з безпекою в Україні, дає підстави стверджувати, що пріоритетні завдання соціальної політики у сфері соціальних послуг, зокрема здійснення соціальної підтримки сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, потребує вдосконалення механізмів державного регулювання соціальним захистом, спрямованим на якість таких соціальних послуг.

Як говорилося вище, з метою ефективного реалізації принципів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, в сучасних умовах слід

запровадити організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний механізми (рис.1.1).

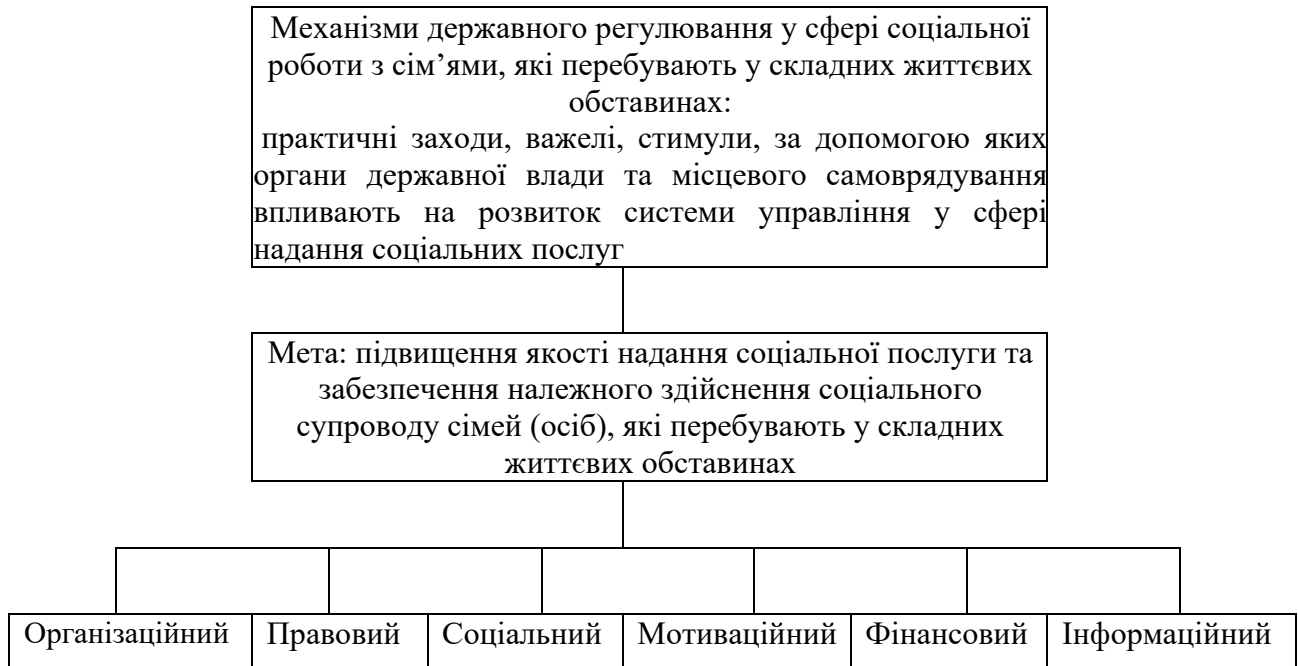

Рисунок 1.1. - Класифікація механізмів державного управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах

Організаційний механізм – це система основних дій та заходів, що становлять зміст соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, спрямований на вжиття заходів із надання соціальної послуги, зокрема організацію та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом [17, с.215]:

- модернізації системи забезпечення соціального захисту;
- реформування системи надання соціальних послуг;
- посилення взаємодії із суб'єктами супроводу сімей на державному та місцевому рівнях;
- удосконалення та розвиток системи громадського контролю у сфері надання соціальних послуг тощо.

Правовий механізм – це система законодавчих та нормативно-правових норм державного управління у сфері соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Це механізм реалізується шляхом [35,с.100]:

- розвиток законодавства у сфері врегулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах;
- узгодження правових норм з питань забезпечення взаємодії з іншими суб'єктами за потреби та на договірній основі з бізнес-структурами (установами, організаціями та фізичними особами), що надають соціальну послугу сім'ям (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

Фінансовий механізм – це сукупність форм, інструментів, фінансових методів і важелів впливу на систему та порядок надання соціальних послуг, через [34, с.103]:

- розподіл, перерозподіл, контроль фінансів у соціальній сфері;
- створення, мобілізацію і розподіл децентралізованих і централізованих грошових фондів і резервів для забезпечення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні.

Також фінансовий механізм спрямований на [22, с.16]:

- фінансування в необхідному обсязі заходів з реалізації державних гарантій з питань здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах;
- збільшення обсягів бюджетного фінансування в Україні та підвищення уваги позабюджетного фінансування;
- фінансування відповідних цільових державних програм і планів з питань розвитку соціального захисту та удосконалення надання соціальних послуг;
- пошук джерел залучення грошових коштів та інших ресурсів (людських, матеріальних, інформаційних тощо);
- розвиток системи фінансування державою безоплатних послуг та контролю за використанням виділених коштів.

Соціальний механізм – це сукупність спеціальних заходів, що спрямовуються на визначення змісту, обсягів, умов та порядку надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Це в свою чергу передбачає [26, с.115]:

- визначення потреб отримувача соціальної послуги;
- з'ясування причин виникнення складних життєвих обставин, ступеню їх впливу на стан і потреби отримувача послуг;
- розробку індивідуального плану соціального супроводу тощо.

Інформаційний механізм – це сукупність інформаційно-комунікаційних засобів, спрямованих на формування інформаційного ресурсу для організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставин шляхом [32, с.120]:

- підвищення інформованості громадськості про стан забезпечення безпеки соціальної сфери; поширення інформації за допомогою ЗМІ про сім'ї (осіб), які перебувають у складних життєвих обставин;
- залучення населення до виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставин, та надання їм комплексу соціальних послуг;
- залучення суб'єктів соціальної роботи до ефективної комунікації із отримувачем соціальної послуги через інтернет-мережу;
- інформаційно-методичного забезпечення своєї діяльності (суб'єктів соціальної роботи), зокрема забезпечення своїх працівників нормативно-правовими актами, методичними та іншими матеріалами у сфері надання соціальних послуг;
- надання сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставин, інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів, листівок.

Мотиваційний механізм – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на свідомість соціального працівника/фахівця із соціальної роботи та визначають його поведінку, спрямовану на допомогу іншим, зокрема: надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставин, що базується на власній

відповідальності за надання цих послуг з метою реалізації системи морального стимулювання працівників соціальної сфери (соціального працівника/фахівця із соціальної роботи, психолога ЦСССДМ та ін.) та забезпечення якості надання такої соціальної послуги тощо [50, с.67].

Розглянуто сутність організаційного, правового, фінансового, соціального, інформаційного та мотиваційного механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставин, розглянуто їх основну роль, спрямовану на забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг уразливим верствам населення.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика та особливості взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах

Вирішення проблем сімей (осіб), які знаходяться в складних життєвих обставинах покладено на коло суб'єктів соціальної роботи, які регулюються на законодавчому рівні. Робота спеціалістів державних установ щодо виявлення та надання соціальної допомоги сім'ям (особам), які перебувають у складних життєвих обставинах, потребує налагодження співпраці спеціалістів низки державних установ. Ефективна взаємодія суб'єктів соціальної роботи із сім'ями (особами), які опинилися в складних життєвих обставинах, має бути спрямована на вирішення таких положень:

- підтримка членів сімей (осіб), які опинилися у складних життєвих обставинах, у вирішенні життєвих проблем, які вони не в змозі подолати за допомогою власних засобів і можливостей;
- попередження виникнення нових складних життєвих обставин;
- створення умов для подальшого самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають [51].

Суб'єктами соціальної роботи, що мають надавати соціальну допомогу сім'ям (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах визначено такі структури:

- управління (відділи) у справах молоді та спорту;
- служби у справах дітей;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- заклади охорони здоров'я;

- управління (відділи) освіти і науки;
- дошкільні, загальноосвітні, професійно - технічні та позашкільні навчальні заклади;
- органи праці та соціального захисту населення;
- відділи з питань взаємодії із засобами масової інформації та громадськістю, організаційно - аналітичної роботи Міністерства транспорту та зв'язку України;
- органи внутрішніх справ;
- установи виконання покарань.

Серед суб'єктів важливе значення віднесене саме на діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, так як основною метою є соціальна підтримка сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів і потреб [41, с. 29 - 30].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді» від 1 серпня 2013 р. № 573 центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у своїй діяльності [42]:

- взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, а також фізичними особами;
- сприяє громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян у реалізації соціально значущих ініціатив і проектів;
- залучає благодійні організації, громадські організації, суб'єкти господарювання, які провадять підприємницьку діяльність, до розв'язання актуальних соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді;
- залучає міжнародну фінансову та технічну допомогу, міжнародні гранти, а також надає гуманітарну та іншу допомогу сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [43].

Відповідно чинному законодавству України, право на отримання соціальних послуг, а отже, на соціальний супровід мають будь-які особи, які перебувають на території законних підстав, перебувають у складних життєвих обставинах та перерахованих умовах України. умови, до яких можуть перебувати користувачі соціальних послуг, як громадяни України, так і іноземці, тобто громадяни інших держав, а також особа без громадянства та біженці, тобто особа, яка отримала цей статус у встановленому законом порядку. [47].

Ідентифікація сім'ї (осіб) у складних життєвих обставинах на підставі заяви одного з членів сім'ї або звернення за допомогою одного з членів сім'ї, або відповідно до повідомлення чи інформації, наданої суб'єктами соціальної роботи. : організації, установи, підприємства, сільські та селищні ради, міські та районні у містах державні адміністрації, охорона здоров'я, освіта, внутрішні справи, установи покарання тощо. Інформацію про неблагополуччя сім'ї з дітьми можуть надати звичайні громадян, а також отримані фахівцями соціальної роботи під час відвідувань сім'ї. Вся отримана інформація передається в ЦССДМ [39].

Отже, соціальний супровід здійснюється суб'єктом, який надає соціальні послуги, після проведення оцінки потреб отримувача соціальної послуги, що підтверджується складом акту оцінки потреб сім'ї (особи), укладення договору про надання соціальної послуги. послуги, ведення соціальної картки сім'ї (особи). Комісія з питань захисту прав дитини за суб'єктами соціальної роботи з сім'єю, дітьми та молоддю – це стан сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, і за результатами розгляду цих матеріалів подає уповноваженим суб'єктам рекомендації щодо: взяття на соціальний супровід сімей, в яких порушуються права дитини (завершення або продовження, у разі потреби, строку соціального супроводу) [51]. Цією ж комісією затверджується склад дисциплінарної бригади - тимчасово створено бригаду спеціалістів, які є працівниками суб'єктів виявлення та/або організації соціального захисту дітей, для забезпечення найкращих інтересів

дітей, які опинилися у складній життєвій ситуації. , у тому числі ті, що можуть загрожувати їх життю та здоров'ю [51].

Наголошуємо, що підставою для отримання соціальної послуги є рішення структурного підрозділу з питань соціального захисту населення. [7]. Рішення про соціальний супровід сім'ї (особи), яка перебуває у складних життєвих обставинах, приймається за згодою отримувача послуги або його законного представника, відповідно до “Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)”, затвердженого постановою КМУ від 21 листопада 2013 р. № 896 [2; 7].

Соціальний супровід може припинятися у разі:

- подолання сім'єю складної життєвої ситуації;
- відмови сім'ї від допомоги, якщо це не загрожує іншим особам;
- переїзду сім'ї (суб'єкт, який здійснює соціальний супровід, повинен повідомити відповідний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за новим місцем проживання (перебування) цієї сім'ї, якщо воно відоме).

Порядок взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, визначає основні функціональні обов'язки суб'єктів соціальної роботи щодо інформування та надання соціальних послуг сім'ям, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Одним із напрямів роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, є робота, спрямована на попередження насильства в сім'ї та надання соціальних послуг членам сім'ї, які постраждали від насильства. Відповідно Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї покладається на спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань попередження насильства в сім'ї - Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту і його місцеві підрозділи [40].

Заходи щодо попередження насильства в сім'ї і механізм їх взаємодії здійснюється управліннями (відділами) у справах сім'ї, молоді та спорту, службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідними підрозділами органів внутрішніх справ відповідно до Наказу Міністерства України у справах сім'ї та молоді та Міністерства внутрішніх справ «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї» від 07 вересня 2009 року № 3131/386.

Управління (відділи) у справах молоді та спорту координують дії служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та органів внутрішніх справ з питань попередження насильства в сім'ї. Служби у справах дітей ведуть облік дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, у тому числі стосовно яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді забезпечують надання особам, які постраждали від насильства в сім'ї, психологічної, соціально - педагогічної, соціально - економічної, інформаційної, соціально - медичної та юридичної допомоги, здійснюють соціальний супровід сімей, де мають місце випадки вчинення насильства в сім'ї або в яких існує реальна загроза його вчинення здійснюють соціальне інспектування сімей, де мають місце випадки вчинення насильства в сім'ї або в яких існує реальна загроза його вчинення. Органи внутрішніх справ проводять роз'яснювальну роботу в сім'ях, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення, повідомляють членів сім'ї про права, заходи та послуги, якими вони можуть скористатися, та передбачену законодавством відповідальність; приймають та розглядають заяви та повідомлення [41].

У напрямку надання допомоги сім'ям соціально незахищених категорій та особам, які стали жертвами насилля в сім'ї, в Полтавській області працюють 4 установи: Полтавський обласний центр соціально-психологічної допомоги, Зіньківський міський кризовий центр для жертв насильства, Машівський районний кризовий центр для сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах та Полтавський міський центр по роботі з дітьми, жінками та сім'ями „Родинний дім” [42, с. 76].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюють соціальний супровід (при необхідності) вагітних жінок та жінок з новонародженою дитиною, які опинилися у складних життєвих обставинах, жінок, які мають намір відмовитися від новонародженої дитини, зокрема неповнолітніх матерів, батьків (або осіб, що їх замінюють), які тимчасово влаштовують/влаштували дитину у будинок дитини, та батьків, у яких народилися діти з вадами розвитку або померли новонароджені діти. Створюються Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді центри матері та дитини, закладів тимчасового проживання жінок на сьомому – дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку. Органи та заклади охорони здоров'я інформують відповідного консультативного пункту або центру про вагітних жінок, сім'ї, де є діти віком від народження до 3 років, які опинилися у складних життєвих обставинах, неповнолітніх вагітних жінок, які мають намір відмови від новонародженої дитини, та дітей, які тимчасово були влаштовані до будинку дитини, з метою профілактики раннього соціального сирітства [22, с. 45 - 46].

З метою підвищення ефективності роботи консультативних пунктів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в пологових будинках, відділеннях, запобігання відмови матерів від новонароджених дітей забезпечено інформування пологовими будинками центрів соціальних служб

для сім'ї, дітей та молоді та служб у справах дітей про випадки відмов матерів від дітей.

В смт. Опішня Полтавського району забезпечено належне функціонування «Центру матері і дитини» [41, с. 90].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і установ виконання покарань здійснюють соціальне обслуговування дітей та молоді, які звільняються з установ виконання покарань. Основними напрямками взаємодії сторін є:

- обмін інформацією щодо підготовки до звільнення дітей та молоді з установ виконання покарань;
- забезпечення соціальної адаптації дітей та молоді;
- залучення до соціального патронажу дітей та молоді об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також волонтерів та окремих громадян [43].

Кримінально - виконавча інспекція і центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді також здійснюють взаємодію щодо соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей і молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно - достроково. Основними напрямками взаємодії сторін є:

- надання соціальної допомоги засудженим дітям та молоді під час їхнього перебування на обліку в інспекції;
- підвищення професійної компетентності сторін з питань соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді для забезпечення їх ресоціалізації;
- залучення до процесу соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, у тому числі благодійних організацій, а також окремих громадян;

- унесення пропозицій щодо вдосконалення взаємодії сторін.

Основними формами взаємодії сторін є:

- укладення договорів про співпрацю та погодження планів спільних дій;
- спільне визначення та погодження форм і методів соціальної роботи;
- ведення обліку дітей та молоді за повідомленням інспекції;
- здійснення відповідно до компетенції сторін заходів, спрямованих на ресоціалізацію дітей та молоді;
- обмін методичною літературою, аналітичними та інформаційно - довідковими матеріалами;
- організація та проведення науково-практичних конференцій, «круглих столів» з питань ресоціалізації дітей та молоді;
- висвітлення у засобах масової інформації актуальних питань соціальної роботи з дітьми та молоддю [41].

Центр соціально - психологічної допомоги утворюється місцевим органом виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Основним завданням центру є надання невідкладних психологічних, соціально- побутових, соціально - педагогічних, соціально-медичних, соціально- економічних, інформаційних і юридичних послуг, послуг з працевлаштування осіб у складних життєвих обставинах для сприяння їх якнайшвидшому поверненню до нормальних умов життєдіяльності.

Центр соціально - психологічної допомоги дозволяє надати тимчасовий притулок та харчування особам, які цього потребують. Під час перебування клієнтів у Центрі спеціалісти надають (за потребою) такі види соціальної допомоги:

- методичні поради, психодіагностика з метою психологічної реабілітації та адаптації;
- консультації з питань виховання дітей, сприяння гармонійному розвитку осіб, їх соціальному патронажу;
- лікувально - оздоровчі заходи, перша невідкладна допомога в разі

нешасного випадку;

- пошук донорів для надання гуманітарної допомоги;

- захист прав та інтересів особи, допомога в оформленні правових документів;

- інформація про режим роботи закладів соціального спрямування, охорони здоров'я, освіти, центру зайнятості, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;

- направляє у разі потреби осіб до інших закладів та установ, що можуть повніше забезпечити задоволення їх запитів.

Організаційно - методичне забезпечення, контроль та координацію діяльності Центру здійснює центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

За результатами дослідження, спеціалісти центрів соціально-психологічної допомоги працюють не лише з клієнтами, які тимчасово проживають у центрі, а й надають соціальні послуги особам, які звертаються за допомогою. З цією метою фахові спеціалісти: юрист, психолог, педагог, визначають години прийому клієнтів, які звертаються за допомогою. В такому сенсі Центр працює як філіал центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [39].

2.2. Оцінка ефективності діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської області щодо сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах

У Полтавській області функціонує 1 обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, 20 районних, 5 міських, 3 селищних та 1 сільський центри, а також Полтавський міський центр соціальної допомоги молоді [39, с. 78]. Коло органів державної влади, залучених до соціальної підтримки сім'ї досить широке, адже головною метою державної політики підтримки сім'ї є створення умов для виконання нею своїх функцій. На районному рівні це:

- відділ у справах молоді та спорту (забезпечують реалізацію державної політики щодо підтримки сім'ї);
- служба у справах дітей (забезпечує реалізацію державної політики щодо захисту прав дитини);
- районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (забезпечує соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю).

Мета здійснення соціальної роботи полягає у наданні допомоги та підтримки людині в подоланні складних життєвих обставин, аби вона мала гідне і повноцінне життя. Обов'язковими елементами у соціальній роботі є виховання в людини самостійності, здатності контролювати своє життя, щоб надалі ефективно вирішувати будь – які проблеми самотужки.

Отже, для подолання сімейного неблагополуччя на місцевому рівні необхідно забезпечити саме раннє виявлення сімей, які потребують допомоги, та розпочати соціальну роботу ще тоді, коли не виникло потреби у тривалій та комплексній допомозі багатьох фахівців [20, с. 4 - 7].

Станом на 20.10.2023р. в місцевих банках даних сімей в складних життєвих обставинах центрів Полтавської області нараховується 2544 сімей, де виховується 5356 дітей із проблемами, які характеризує рисунок 2.1. Отже, як показує рис. 2.1 найбільшими проблемами сімей, які потрапляють у складні життєві обставини і занесені до місцевих банків є:

- зневажливе ставлення і складні стосунки, що складає 22,84% від загальної кількості сімей;
- алкогольної або наркотичної залежності одного з членів сім'ї (20,83%);
- безробіття одного із членів сім'ї (19,97%).
- інвалідності батьків або дітей (13,95%);
- сирітство (11,64%).

Найбільше сімей, які перебувають у банку даних знаходиться в Лубенському (181), Зіньківському (118), Кременчуцькому (462), Карлівському (195), Полтавському (250) районних центрах та

Миргородському (111) і Глобинському (242) міських центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді [39].

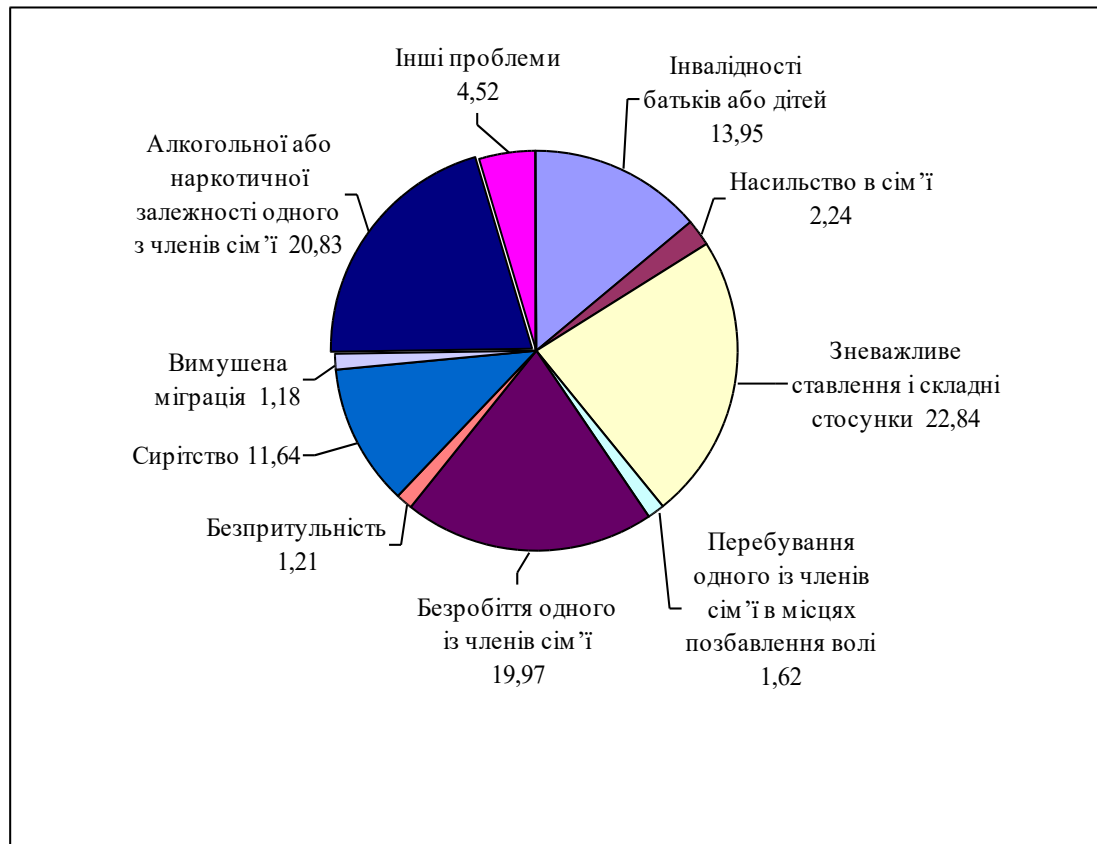

Рисунок 2.1. - Розподіл сімей із проблемами, які знаходяться в місцевих банках даних Полтавської області станом на 20.10.2023р.

Комплексність потреб сімей потребує налагодження міжвідомчої взаємодії та координації діяльності спеціалістів різних структур. Саме тому при відділі у справах молоді та спорту створено дорадчий орган – Координаційну раду з питань соціальної роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Координаційна рада координує та контролює діяльність різних служб у наданні соціальної допомоги сім'ям в складних життєвих обставинах. Так, у Полтавській області створено 25 дорадчих органів (у всіх районних та міських центрах).

За звітний період на Координаційних радах проведено 352 засідань з питань роботи з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах та розглянуто 2264 справи сімей:

- про взяття під соціальний супровід

- про зняття із соціального супроводу (з негативним чи позитивним результатом, у зв'язку із зміною місця проживання) [30].

Переважно виявленням сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах займаються районний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, служба у справах дітей, відділ у справах молоді та спорту, управління праці та соціального захисту. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді здійснюють соціальний супровід сімей в складних життєвих обставинах [39].

Соціальний супровід є одним з важливих, вирішальних для сім'ї та трудомістких етапів роботи з сім'єю. Цей етап потребує чіткої організації діяльності та ефективної роботи суб'єктів супроводу, адже від цього залежить чи подолає родина складні життєві обставини, чи зруйнується і буде втрачена для суспільства як одна з його органічних складових. У разі, коли члени родини не долають складні життєві умови, коли батьки свідомо не бажають виконувати свої обов'язки по вихованню, розвитку та матеріальному забезпеченню дітей службою у справах дітей ініціюється питання щодо вилучення дітей з сім'ї та надання їм статусу дітей, позбавлених батьківського піклування, і подальшого влаштування [25, с. 78 - 79].

Загальна кількість сімей, охоплених (ті що перебували під супроводом і взятих нових сімей - загальні кількість наростаючим підсумком) соціальним супроводом у 2020 - 2023 роках центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської області зменшується, це пояснюється тим, що суб'єкти соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах безвідповідально відносяться до спільного наказу і несвоєчасно або зовсім не подають інформації про сім'ї в складних життєвих обставинах. Детальніші дані охарактеризовано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 Загальна кількість сімей, охоплених соціальним супроводом у 2020 - 2023 роках, од.

Проблеми	2020		2021		2022		2023	
	Сім'ї	Діти	Сім'ї	Діти	Сім'ї	Діти	Сім'ї	Діти
інвалідності батьків або дітей	139	298	126	252	96	250	85	189
вимушена трудова міграція	40	60	26	20	12	27	13	27
алкогольної або наркотичної залежності одного з членів сім'ї	416	720	372	662	230	543	188	474
перебування одного із членів сім'ї в місцях позбавлення волі	50	98	23	55	61	46	24	47
насильство в сім'ї	45	87	56	80	37	79	28	68
безпритульність	8	28	10	30	11	23	13	35
Сирітство	72	156	59	120	62	101	84	134
складні стосунки в сім'ї	290	670	202	560	205	510	268	662
безробіття одного із членів сім'ї	222	613	101	396	135	320	190	509
проблеми ВІЛ/СНІДу	2	4	2	4	4	9	6	17
ризик передачі дитини до інтернатного закладу	76	189	70	158	37	105	80	169
наміру відмови від новонародженої дитини	3	3	7	12	3	4	4	5
інші проблеми	47	52	19	145	30	46	68	151
Всього:	1410	2978	1073	2494	923	2063	795	1827

Сім'я стикається відразу з цілою низкою проблем, подолати які сама не в змозі. Як показує дана таблиця найбільшими проблемами сімей, які перебувають під соціальним супроводом є:

- інвалідність батьків або дітей;
- алкогольна або наркотична залежність одного з членів сім'ї;
- складні стосунки в сім'ї;
- безробіття одного із членів сім'ї.

Зазначене неблагополуччя має насамперед соціально - психологічне підґрунтя і усунення цих ознак потребує кропіткої і ціленаправленої роботи [25, с. 78 - 79].

Загальна кількість сімей, взятих вперше у поточному році центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді під соціальний супровід:

- у 2020 році – 198 сімей, де виховується 594 дитини.
- у 2021 році – 463 сім'ї, в них дітей – 1013.
- у 2022 році - 325 сімей, де виховується 725 дітей.
- у 2023 році - 363 сім'ї, де виховується 836 дітей.

Основним результатом роботи із сім'ями є подолання складних життєвих обставин, а саме зняття із соціального супроводу. Дані за 4 роки говорять про роботу центрів, які детально описано в таблиці 2.2:

Таблиця 2.2 Кількість сімей у складних життєвих обставинах, які були зняті з соціального супроводу, од.

Сім'ї, зняті з обліку:	2020	2021	2022	2023
З позитивним результатом	281	297	357	372
Без досягнення позитивного результату	36	30	74	60
У зв'язку із зміною місця проживання	27	33	25	15
Всього:	344	420	456	447

Із даної таблиці видно, що сім'ї із супроводу знімаються з різних причин, але найбільший показник - з позитивним результатом, тобто сім'я розв'язала проблему сімейного неблагополуччя.

Соціальний супровід здійснюється шляхом надання різних видів матеріальної та психологічної допомоги, соціальних послуг, консультування, захисту інтересів сім'ї в органах державної влади. Сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, протягом 2020 - 2023 рр. було надано 73065 соціальних послуг, з них найбільше у 2023 році – 19433, що показано на рис. 2.2.

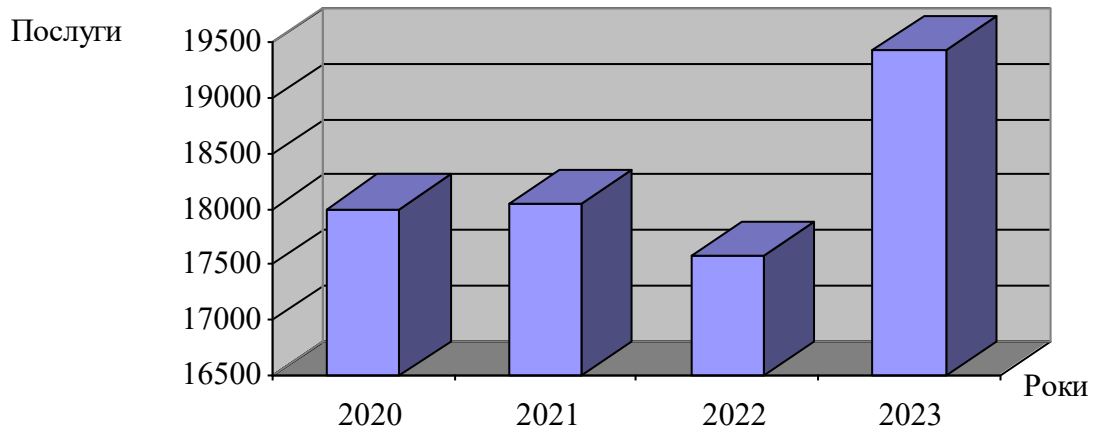

Рисунок 2.2 - Кількість послуг наданих сім'ям в складних життєвих обставинах

Аналізуючи обсяг послуг, які надаються спеціалістами різним категоріям сімей, виділяються певні проблеми в сім'ях: у вихованні дитини з будь-яких причин, проблеми у внутрісімейних взаємовідносинах або у стосунках із суспільством, в організації життєдіяльності сім'ї, а також сім'ї соціального ризику з несприятливими умовами існування. Такі сім'ї потребують різних видів допомоги: з питань планування сім'ї, виховання та догляду за дітьми, адаптації до зміни зовнішніх умов, розробки індивідуальних сімейних стратегій, підготовки молоді до вступу в шлюб, організації вільного часу молодій сім'ї, налагодження сімейного побуту й господарства, удосконалення взаємостосунків у сім'ї тощо.

Соціальний працівник виступає посередником між сім'єю, державою, громадськими організаціями та законодавчими органами. Соціальні послуги спрямовані на допомогу створення й поліпшення умов життєдіяльності сім'ї, можливостей її самореалізації, на захист її прав та інтересів. Це, насамперед, роз'яснення про пільги, що надаються молодим сім'ям, жінкам, самотнім, неповнолітнім матерям, дітям з неблагополучних сімей і сімей групи ризику,

їх батькам, формування їхньої правосвідомості, відповідального ставлення батьків до батьківських обов'язків, надання різних видів соціальних послуг дітям і сім'ям, які опинилися в екстремальній ситуації, а також молоді, яка збирається взяти шлюб. Молодій сім'ї, неповнолітнім та молоді має бути гарантованим надання різного роду інформативних консультацій [25, с. 82].

Статистичні дані за останні роки 2020 – 2023 рр. свідчать про позитивний крок у роботі із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Зокрема, кількість сімей, які подолали складні життєві обставини з позитивним результатом збільшилася на 24% в 2023 році порівняно з 2020 роком (в середньому з кожним роком збільшувалося на 6%), незважаючи на те, що кількість сімей охоплених соціальним супроводом зменшилася. Слід відмітити ріст відсотку охопленого соціальними послугами сімей в складних життєвих обставинах з 0,3% до 8% (в середньому ріст – 2%).

У роботі з сім'ями, які з тієї чи іншої причини потрапили в складні життєві обставини, важливо вкладати більше засобів у ранню профілактику усунення першопричин складних життєвих умов родин, не допускати руйнування, щоб зменшувати і без того значну армію «соціальних» сиріт, тим самим, зменшувати затрати держави на їх забезпечення.

Аналіз становища сучасної української сім'ї дає підстави стверджувати: є значні проблеми, які потребують негайного вирішення – причому як за участі державних органів, так і за участі громади, особливо нині, коли фінансово – економічна криза посилює негативні тенденції в усіх сферах життя [11, с. 24].

Серед основних проблем сімей, які потрапляють у складні життєві обставини є :

- стрімке послаблення основних функцій в сім'ї;
- зневажливе ставлення і складні стосунки;
- алкогольної або наркотичної залежності одного з членів сім'ї;
- інвалідності батьків або дітей;

- визначення бідності як одного з основних факторів, що негативно впливає на функціонування сім'ї, особливо з дітьми (безробіття одного із членів сім'ї);

- послаблення системи сімейного виховання, що є наслідком розпаду системи суспільного виховання;

- зниження рівня відповідальності батьків за народження та виховання дитини (сирітство).

Як наслідок – комплекс життєвих проблем, що призводять до сімейного неблагополуччя. Дорослі члени сім'ї не можуть самотійно його здолати. Діти ж стають заручниками сімейних негараздів; безпритульність, бездоглядність; соціальне сирітство. І все це – при живих батьках, які з різних причин відстороненні від їх виховання [12, с. 47].

Досвід роботи показав, що приводом взяття під соціальний супровід є якась одна проблема, але в ході її вирішення впливає ряд інших (безробіття - комунальні борги - алкоголь - деградація особистості - безвідповідальне батьківство - місця позбавлення волі).

Основні критерії взяття під соціальний супровід характерні для нашого регіону:

- безробіття (внаслідок розформування сільськогосподарські формування), відсутність промислових підприємств, де можна було б влаштуватися хоч на якусь роботу, ведення підсобного господарства не дає реального матеріального прибутку в сім'ю. Всі ці проблеми призводять до зневіри, до деградації особистості, депресії, і тому людина шукає порятунку в алкоголі, наркоманії.

Сім'ї, які знаходяться під соціальним супроводом розпорошені по всьому районі - відстань від Центру до сіл 10 - 60 км. В більшості районів автобусні маршрути здебільшого працюють в базарні дні (зранку та вечері), власним транспортом центри не забезпечені, кошти на здійснення супроводу виділяються мізерні. Орендувати транспорт неможливо - це здебільшого приватні буси, таксі, де орендна плата висока. Буває так, що один центр

обслуговує до 30 сіл. За таких обставин мова про належне соціальне інспектування та супровід не йдеться [37].

Однією із особливостей сільського населення є зацікавленість лише у матеріальній допомозі з боку центрів. Якщо працівники не можуть надати бажані матеріальні блага, то клієнти не бачать необхідності у співпраці із центрами, особливо це стосується кризових та неблагополучних родин. Люди зацікавлені лише у матеріальному. Це й не дивно на тлі економічного занепаду села та масового безробіття. Психологічні чи педагогічні послуги здаються несуттєвими та не зрозумілими: як це стороння людина втручатиметься у приховане від чужих очей родинне життя, часто клієнти налаштовані не піддаватися впливу фахівців, які намагаються їм допомогти.

Даний чинник, який заважає належної організації соціального супроводу – відсутність матеріальної бази, яка надавала б можливість грошової та речової допомоги сім'ям, що беруться під супровід. Ними мають бути продуктові набори, речі першої необхідності, речі першої необхідності, з якими соціальний працівник приходить до сім'ї. з одного боку, така допомога змогла б стимулювати членів сімей до роботи з центрами, а з іншого – встановити більш довірливі стосунки між членами сімей та соціальними працівниками [41, с. 72].

Одна з головних кадрових проблем, з якими стикаються центри соціальних служб, - це обмежений штатний розклад, надмірне навантаження на соціальних співробітників. Штати в більшості центрів укомплектовані на 50 %. Оптимальний розподіл праці між співробітниками центру спостерігається далеко не в усіх центрах. Спеціалісти, які займаються соціальним супроводом, витрачають багато часу на інші напрямки діяльності центру, що впливає на ефективність роботи з сім'ями [38, с. 70].

Хоча існує багато проблем, які необхідно вирішувати як на державному так, і на регіональному рівнях, але слід сказати про ефективність соціальної роботи – подолання складних життєвих обставин сім'ями з позитивним результатом, як це показано на рис. 2.3.

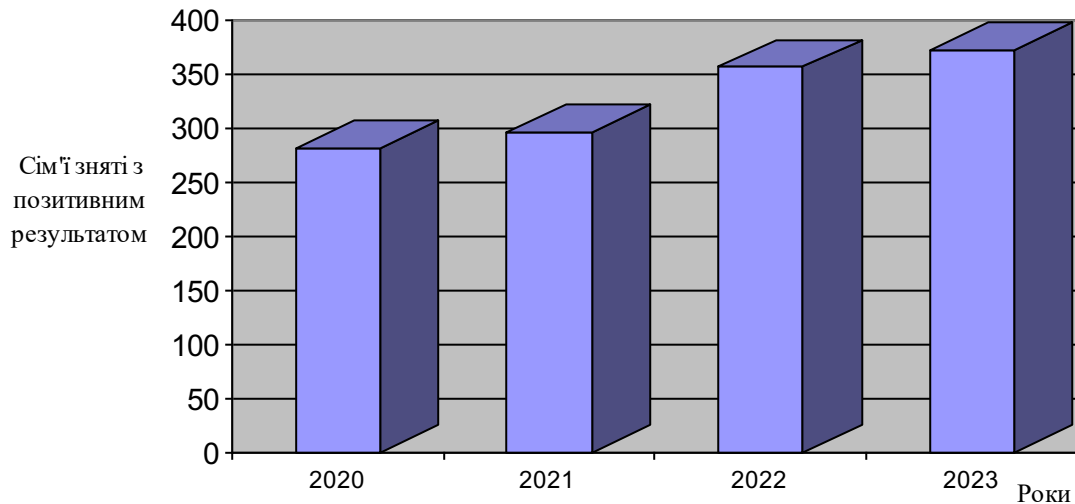

Рисунок 2.3 - Ефективність соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської області у 2020-2023рр.

Отже, в даному розділі розглянуто питання щодо взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах, оцінки ефективності діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавської області щодо соціальної підтримки сімей та аналізу сучасного стану системи соціальної роботи в Полтавській області. Робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах досить відповідальна, а в умовах сучасного соціально - економічного, суспільно - політичного життя країни актуальна, і як в кожній важливій роботі є значні проблеми та труднощі, і тому соціальна підтримка сімей є важливою.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

3.1. Напрями підвищення ефективної співпраці суб'єктів соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах

Партнерство є невід'ємною складовою роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із родичами, які перебувають у складних життєвих обставинах. У вирішенні потреб та проблем сімей центри взаємодіють з різними установами й організаціями.

Щодо практичної взаємодії спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та основних партнерів – суб'єктів соціальної роботи, умови такої роботи дають можливість проаналізувати проблеми, які виникають та визначити напрями підвищення ефективної співпраці суб'єктів соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах.

Працівники центрів визначають тісну співпрацю між спеціалістами різних структур, які долучаються до соціальних проблем сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Дієвим механізмом налагодження такої співпраці є оформлення договорів про співробітництво між центром і державними та громадськими організаціями, які є партнерами у наданні соціальної допомоги сім'ям [22, с. 92].

Проблеми, які виникають у процесі взаємодії із сім'ями, у першу чергу, залежить від особистісних стосунків між керівництвом і спеціалістами партнерських організацій. Швидка зміна кадрів негативно впливає на встановлення таких стосунків. Визначення особистісного підходу у професійній діяльності демонструє відсутність чіткого налагодженого механізму співробітництва державних установ у питаннях роботи з сім'єю, а також відсутність відповідальності спеціалістів галузевих установ за невиконання професійних обов'язків.

Негативним моментом організації надання соціальної допомоги сім'ям є відсутність розуміння і зацікавленості з боку організацій – партнерів. Зокрема, це стосується вирішення термінових питань. Безвідповідальне ставлення спеціалістів ряду структур до виконання службових обов'язків простежується у процесі формування банку даних сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, несвоєчасності подання або зовсім не надходить інформація від суб'єктів про сім'ї в складних життєвих обставинах. Необхідно залучати до інспектувань дані суб'єкти.

Представники різних установ – суб'єкти соціальної роботи доволі пасивно реагують на надання допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, не зважаючи на те, що така робота лежить в площині їхніх функціональних обов'язків. Виникає враження, що соціальна підтримка сімей є виключно прерогативою центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, а решта служб не зацікавлена в проведенні такої роботи. Це, безперечно, прорахунки в координації та управлінні такою діяльністю на місцевому рівні. Побажання щодо налагодження взаємодії різних структур у процесі надання допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, в першу чергу, потребує формування розуміння і зацікавленості у вирішенні кризи не лише спеціалістів центрів, а й решти учасників процесу. Постійно необхідно проводити семінари, круглі столи, аналітичні звіти із суб'єктами [41, с. 116 – 117].

Значну кількість зазначених проблем в організації соціального супроводу можна було б вирішити за умов усвідомлення значущості цього напрямку діяльності керівниками органів місцевого самоврядування та державних адміністрацій. В тих центрах, де директора центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді налагодили добрі стосунки з місцевими депутатами, керівництвом державних адміністрацій, активно інформують їх про діяльність центрів, регулярно залучають до своїх ініціатив, соціальні працівники мають значно більше ресурсів і організаційних можливостей для допомоги сім'ям.

Дієвими партнерами центрів у наданні допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, є громадські організації, взаємодію з ними можна розглядати як один із функціональних обов'язків спеціалістів центрів. Як правило, громадські організації долучаються до вирішення конкретної проблеми сім'ї: надання гуманітарної допомоги, тимчасового притулку, оформлення тимчасової прописки тощо.

Міжвідомча взаємодія у сфері надання допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах організується з метою підвищення ефективності реалізації індивідуальної програми допомоги. Територіальна міжвідомча мережа може містити установи державного підпорядкування, регіонального чи муніципального рівня, некомерційні організації та приватні фірми, у тому числі у сфері охорони здоров'я, соціального захисту населення, освітні організації, заклади культури та спорту, і реалізовуватися у різноманітних випадках.

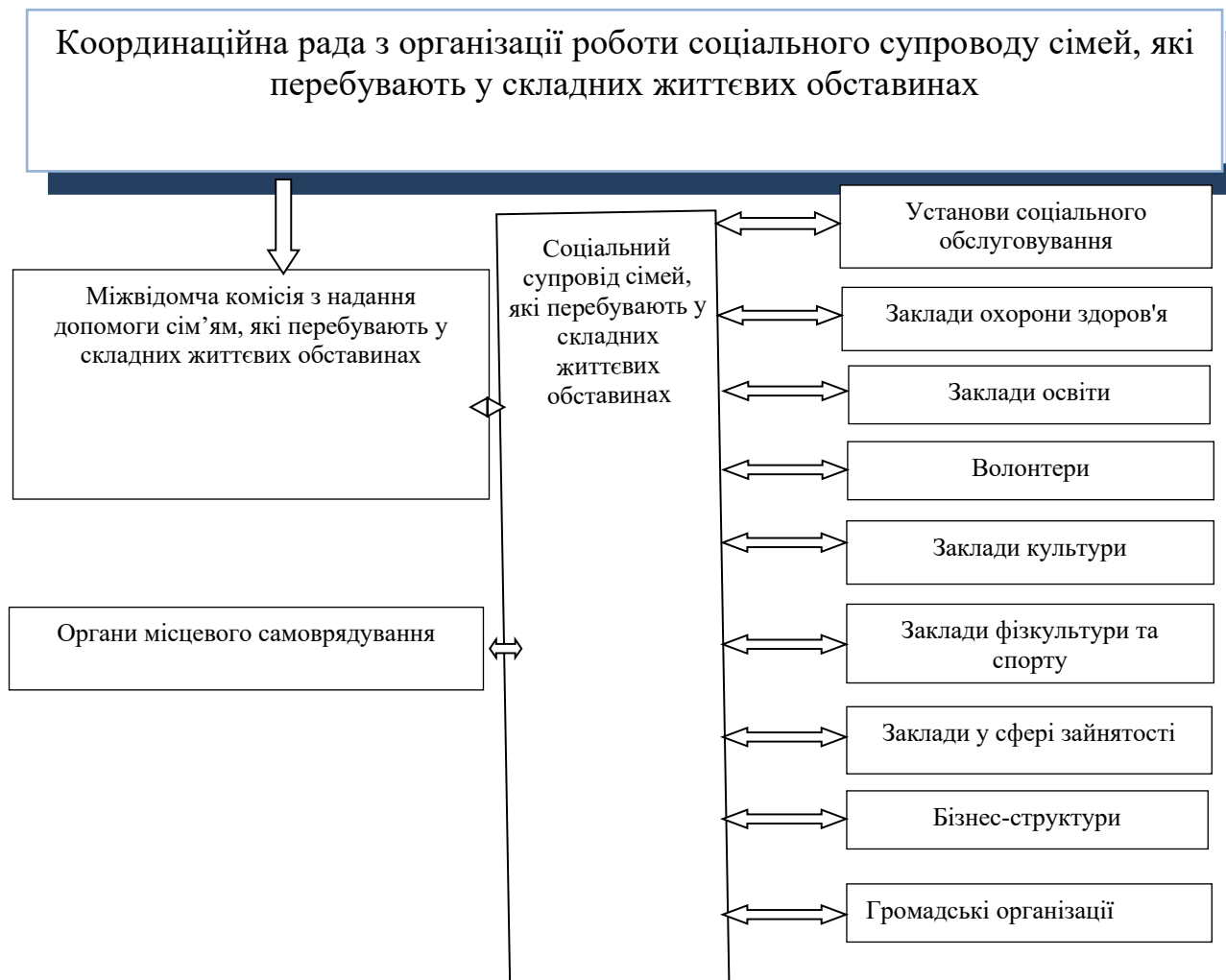

Рисунок 3.2. - Схема міжвідомчої взаємодії соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Можливі будь-які поєднання та варіанти, що виникають у відповідь на соціальне замовлення, цілі та завдання спільної комплексної діяльності. Внутрішньовідомча та міжвідомча мережева взаємодія, таким чином, дозволяє об'єднувати ресурси організацій для вирішення поставлених задач.

Без детальної актуальної інформації про наявні ресурси міжвідомчої взаємодії неможливе надання послуг допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, планування необхідних для цього засобів та їх оптимальне витрачання. Серед ресурсів, які можуть бути використані при реалізації міжвідомчої взаємодії при наданні сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах:

- соціальні ресурси – партнерські зв'язки із різними організаціями;
- кадрові ресурси;
- інформаційні ресурси (бази даних, електронні реєстри і т.д.);
- матеріально-технічні ресурси;
- навчально-методичні ресурси;
- діагностичний інструментарій;
- фінансові ресурси. Фінансові ресурси формуються за рахунок власних та залучених коштів.

Головними умовами міжвідомчої взаємодії можна вважати:

- призначення відповідального органу за управління процесом міжвідомчої взаємодії та проведення оцінки його результативності;
- наявність регламенту міжвідомчої взаємодії з питань формування та вдосконалення регіональної системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- використання мережевої форми взаємодії з питань розробки індивідуальної програми допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також мережевої форми реалізації допомоги;

- наявність затверджених форм планування та звітності органів виконавчої державної влади, реабілітаційних організацій, зведеного плану та звіту в рамках міжвідомчого взаємодії;

- наявність автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, що дозволяють збирати та аналізувати інформацію про сім'ї, про ресурси, забезпечення можливості користування цією інформацією учасників міжвідомчої взаємодії;

- використання всіма учасниками міжвідомчої взаємодії єдиних підходів до складання індивідуальної програми допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- спільне планування напрямів підвищення кваліфікації фахівців, які надають послуги допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, відповідно із напрямами розвитку регіональної системи підтримки.

У процесі побудови регіональної системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, виділяються такі форми міжвідомчої взаємодії:

- обмін інформацією, що використовується при наданні соціальних послуг та здійснення соціального супроводу, в тому числі в електронній формі;

- здійснення спільних дій (заходів) у межах реалізації послуг допомоги;

- створення міжвідомчих робочих груп, комісій, координаційних рад, міжвідомчих дорадчих органів тощо;

- угоди про взаємодію, укладені між органами державної влади, в яких визначаються порядок та організаційно-технічні умови взаємодії з питань надання ою допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- мережева взаємодія організацій різного відомчого піпорядкування з питань реалізації послуг допомоги, сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- організаційно-адміністративне сприяння у вигляді створення сприятливих адміністративних умов формування та розвитку системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- спільне формування та використання банків даних, автоматизованих інформаційно-аналітичних систем;
- загальні стратегії розвитку відомчих систем у межах регіональної системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Серед принципів організації міжвідомчої взаємодії установ соціальної сфери при вирішенні проблем допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, одним з найважливіших представляється принцип соціального партнерства. При побудові міжвідомчої моделі системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, взаємодію слід вважати соціальним партнерством, якщо інтерес одного суб'єкта не може бути реалізований без участі іншого та одночасного задоволення потреб інших суб'єктів.

Соціальне партнерство як система цивілізованих суспільних відносин, має на увазі діяльність, засновану на погодженні інтересів, можливостей, методів роботи, що забезпечує реалізацію взаємно вигідних інтересів установ різної відомчої підпорядкованості при досягненні загальної мети. Ефективна міжвідомча взаємодія можлива на основі поваги позицій та врахування інтересів сторін, використання переваг переговорного процесу. Партнерство характеризується як процес збільшення спільних інтересів. Міжвідомча взаємодія можна реалізуватися на принципі соціального партнерства за умови, коли інтереси досягнення соціальноочікуваних цілей (наприклад, ефективно вирішення проблем допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах) будуть домінувати над відомчими бюрократичними інтересами, коли для всіх учасників буде усвідомленою цінністю спільна робота, а не окремі дії кожної організації, установи, підприємства. Усі учасники міжвідомчої взаємодії повинні сприймати друг друга як партнери у досягненні спільних цілей.

Ефективність мережевої взаємодії забезпечується створенням низки умов:

- організаційні умови: створення інформаційного середовища, розуміння загальної мети та шляхів її досягнення, створення координуючого центру, спільне планування та узгодження дій, комунікаційна доступність мережевих учасників, діяльність у нормативно-правовому полі;

- фінансові умови: багатоканальне фінансування, забезпечення економічної ефективності мережевої взаємодії, розвиток широкого переліку послуг;

- матеріально-технічні умови: використання можливостей мережевих партнерів для поповнення нестачі матеріально-технічних ресурсів;

- кадрові умови: наявність висококваліфікованих спеціалістів, що відповідають вимогам не лише конкретного мережевого проекту, але тих, хто вміє працювати в команді; професійна компетентність ключових виконавців мережі, готовність учасників до навчання, змін, формуванню та розвитку інноваційного мислення;

- нормативно-правові умови: розробка пакету нормативно-правових документів, що регламентують порядок побудови правовідносин в умови мережевої взаємодії;

- інформаційні умови: інформаційна підтримка мережі, взаємодія з громадськими організаціями та засобами масової інформації, випуск друкованої продукції, створення банку інформаційних матеріалів у друкованому та електронному варіантах, надання інформації на сайтах;

- мотиваційні умови: створення заходів стимулюючого характеру для забезпечення необхідно рівня якості в процесі надання послуг допомоги;

- науково-методичні умови: розробка планів, нових комплексних програм з допомоги з урахуванням сучасних досягнень науки та рекомендацій світової спільноти; розробка та розповсюдження методичних рекомендацій досвіду роботи з проблем та результатів мережної взаємодії та ін.

Побудова кластера пов'язана з необхідністю об'єднати у рамках однієї (територіальної, функціональної) зони проекти у сфері соціального обслуговування населення, зокрема надання послуг допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. Щодо нашої сфери у кластерну (мережеву) взаємодію можуть входити організації різної відомчої власності, що надають послуги у сфері соціального обслуговування, установи, для яких простежується взаємозв'язок між соціальним обслуговуванням та власним розвитком їх організації.

Побудова кластера у сфері соціального обслуговування може здійснюватися як мінімум за трьома сценаріями:

- «зверху-вниз», тобто з першочерговою формуванням органів дорадчої координації та моніторингу, визначенням стратегії кластера загалом та його ресурсною підтримкою;

- «знизу-вгору», тобто вибудовування окремих проектів та програм, інтегруючих потенційних учасників кластера;

- змішаний варіант, коли поєднуються обидва підходи.

На етапі створення міжвідомчого кластеру для забезпечення його легітимності є система договірних відносин. Для ефективної діяльності необхідно створити повний пакет нормативних документів:

- концепція або програма спільної діяльності міжвідомчого кластера (приймається на місцевому рівні щодо підвідомчих установ);

- положення про міжвідомчий кластер, що інтегрує різні види, рівні та форми соціального обслуговування;

- договір або кілька договорів для встановлення юридично значущих відносин між учасниками міжвідомчого кластеру, що інтегрує різні види, рівні та форми соціального обслуговування.

В основі управління можуть бути:

- конференція представників суб'єктів міжвідомчої взаємодії, у тому числі представників зацікавлених громадських організацій, представників органів місцевого самоврядування;

- рада керівників організацій, що входять до кластеру соціального обслуговування.

На підставі проведеного нами дослідження можна виділити кілька опорних положень, що є основним для розробки та реалізації кластерної моделі міжвідомчої взаємодії при реалізації соціальних послуг, у тому числі послуг допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах:

- міжвідомча взаємодія системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, повинна забезпечувати функціонування методологічних, методичних, правових, фінансових та організаційних компонентів (у т.ч. організацій);

- представлений підхід задіює конкурентні ринкові механізми у сфері соціального обслуговування, у тому числі послуг допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що має призвести до підвищення якості послуг та зниження їх вартості;

- впровадження системи допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, дозволяє перейти від ієрархічної, вертикальної, суто відомчої структури управління до горизонтальної цільової з розподілом функцій, завдань та відповідальності між відповідними відомствами;

- створення ефективної організаційно-функціональної моделі, ядром якої є механізм координації всіх ланок системи, міжвідомчої та міжрівневої кооперації та інтеграції ресурсів та організації мережевої взаємодії установ різного типу та відомчої власності.

3.2 Використання світового досвіду у соціальній роботі із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах

Диспропорція між міським та сільськими регіонами зросла за останні 14 років, залишивши останні без можливостей для набуття сучасних навичок, практики чи умінь використання технологій. Сільське населення переконане, що єдиний шлях подолання даної проблеми – це від'їзд до великих міст.

Українська молодь у містах швидко здобуває нові навички, що їй знадобляться для успішного розвитку в нових соціальних та економічних умовах незалежної України. Проте, діти у селах та інших менш економічно розвинутих регіонах країни ризикують відстати у набутті навичок та знань, необхідних їм для досягнення успіху. Розглядаючи сім'ю як систему, як фактор соціалізації особистості, як найменший осередок суспільства, слід пам'ятати, що вона може здійснювати і негативний вплив на своїх членів, якщо сім'я в складних життєвих обставинах, в ній є негативні явища і насильство, порушені стосунки [3, с. 299]. У цьому аспекті доцільним є вивчення та адаптація закордонного досвіду такої роботи [38, с. 28 - 29].

У Швеції накопичено цінний досвід соціально – педагогічної роботи з дітьми алкоголіків на основі адаптації американської програми «Діти – тяж люди». Основними принципами у роботі з такими дітьми є:

1) безнадію замінити надією (по відношенню до батьків – алкоголіків), допомогти їм усвідомити, що вони мають можливість надати допомогу своїм батькам;

2) заохочення дітей до відвертої розмови про свій досвід, що сприяє формуванню їх самосвідомості, усвідомлення інших і порушенню мовчанки про алкоголізм;

3) пропозиції ритму, регулярності, структури, певні програми як альтернативу повсякденному життю у сім'ї алкоголіків;

4) надання допомоги дітям у визначенні їх прав і обмежень, оскільки це є проблемою для дітей алкоголіків. Ця програма побудована на теорії вікового розвитку Піаже, передбачає індивідуальні і групові заняття, діагностику дітей і їх навчання на основі цих принципів [48, с. 45 - 46].

В Італії накопичено цінний досвід соціально-педагогічної роботи із сім'ями алкоголіків на базі сімейних клубів. Ідея програми була запропонована В. Худоліним і полягає в наступному: до алкоголізму не можна ставитися як до хвороби, необхідно змінити спосіб життя та культуру, що підтримує алкоголізм, сімейний спосіб життя у певному мікросередовищі.

Клуби працюють за місцем проживання сім'ї за рахунок залучення всієї сім'ї до її роботи, організації сімейних тренінгів та щомісячної освітньої програми, що базується на індивідуальному підході. Освітні програми включають такі теми: Алкоголь та жінки, Алкоголь та робота, Алкоголь та в'язниця, багаторівневі проблемні ситуації, консультації вчителів та лікарів з питань алкоголізму. [48, с. 47 – 48].

У Франції соціальні працівники, які працюють з сім'ями, виконують функції помічників різних соціальних служб, радників сім'ї, соціальних аніматорів, жінок – домогосподарок [39, с. 362].

В Англії існує програма Дж.Бариса, яка спрямована на роботу з дітьми в сім'ях, які переживають кризу (коли сім'я не може самостійно подолати труднощі, які виникли). Соціальний педагог вивчає таку сім'ю, моделює зміну стосунків між її членами, допомагає в адаптації сім'ї до проблем і в їх розв'язанні через навчання батьків самоконтролю, вмінню ставити перед собою і дитиною стратегічні і проміжні цілі, подоланню проблем без фізичних покарань. Дж. Барис вважає: прихід нового батька, прийомної дитини в сім'ю, спроби самогубства підлітків, які лишилися без батьків, конфліктні стосунки в сім'ї є факторами, які приводять до уходу дитини з сім'ї [1, с. 34].

Цікавим є закордонний досвід організації роботи з сім'ями, де є хворі на алкоголізм. За свідченням П. Редфорда, європейські країни використовують такі засоби розв'язання цієї проблеми:

- служби з проблем алкоголізму (у т. ч. для членів сімей);
- телефон довіри (у т. ч. окремо — для дітей і підлітків);
- лінії для алкоголіків і членів їх сімей;
- соціальні програми.

Так, Фінляндія реалізує більше 10 років проект «Хрупке дитинство», який передбачає тренінги, лікування і дослідження проблем у сім'ях алкоголіків. Дітей навчали усвідомленому ставленню до проблеми).

Тривала реабілітація з такими сім'ями передбачає такі організаційні етапи:

А. Створення умов для перешкоди впливу несподіваних стресових факторів. Реалізується через:

1) Виявлення дітей, осіб, які потрапили у кризову ситуацію. Це здійснюється через інформування класними керівниками органів влади про ситуацію, що склалася з дитиною, через бесіду при зверненні по допомогу на первинну консультацію у кризовий центр, соціальну службу, взаємодію з громадськістю, яка повідомляє про порушення морально-правових норм у сім'ї, при здійсненні рейдів - перевірок неблагополучних сімей, які перебувають на обліку в міліції [15, с. 58].

2) Вилучення дитини, жінки з неблагополучної сім'ї і тимчасове їх розміщення у кризовому, реабілітаційному центрі, інтернаті соціального патронажу, лікарні, таборі біженців тощо. В одному з названих закладів може бути організовано медичну експертизу дитини, яка зазнала насильства, експлуатації, злочинних дій і на якій повинен бути присутнім педагог, який захищає дитину від порушень законності, можливого тиску на дитину, виявляє стан її загального розвитку, рівня розумової відсталості, усвідомленості своїх дій.

Б. Усунення наслідків стресових факторів, які привели до кризової ситуації. Передбачають перш за все допомогу в адаптації (приспосованні) дитини, сім'ї до нових тимчасових умов проживання у спеціалізованих закладах [34, с. 15] працівника і дитини, сім'ї.

Особливостями цього етапу є те, що діти, жінки, сім'ї, як правило, знаходяться в психологічній кризі, яка викликається зіткненням особистості з перешкодою, яка в цей час не може бути подоланою, яка заважає задоволенню найважливіших життєвих цілей, що приводить до порушення адаптації у соціальному середовищі, гострого стану, який характеризується емоційною напругою, тривогою, розгубленістю, дезорганізацією діяльності і поведінки [48, с. 10].

В. Усунення причин, які привели до кризового стану. Здійснюється на основі:

I. Безпосередньої реабілітації — відновлення поведінки, спілкування, зв'язків, здоров'я. Педагог, присутній на первинному прийомі лікаря - психотерапевта (якщо дитина — жертва), бере участь у бесіді з ним, батьками з метою виявлення причин і наслідків кризової ситуації. [32, с. 33].

Проблеми об'єкта реабілітації виявляються шляхом спостереження за його поведінкою, спілкуванням, діяльністю, опитування його самого, опитування осіб, які його знають і надають про нього необхідну, вірогідну інформацію (родичі, друзі) [15, с. 60].

II. Підготовка до передачі об'єкта до супроводу. Передбачає пошук і налагодження взаємодії з фахівцями вдома, у школі [34, с. 25], підготовку документації. Якщо на цей час причини кризової ситуації або наслідки усунені не повністю, то подальша реабілітація здійснюється у групах взаємопідтримки при цих же установах, клубах «Колишніх пацієнтів», консультаціях з розв'язання проблем.

Показниками ефективності соціально - педагогічної реабілітації на основі розуміння її сутності та етапів, якості життя, є:

- відсутність рецидивів кризових станів;
- відновлення позитивного ставлення до життя, праці, навчання;
- повернення людини до суспільно - корисної, навчальної, трудової діяльності, самообслуговування;
- ліквідація причин і наслідків кризи, чи компенсація втраченого, пристосування до життя в нових умовах;
- здійснення самостійної діяльності, самостійне прийняття рішень, здатність до оцінки та вибору шляхів їх реалізації [58, с. 89 - 90].

У зв'язку з тим, що захист прав членів сім'ї в самій сім'ї необхідний, з одного боку, при неблагополучній сім'ї; з іншого боку, у більшості країн це можливо лише за згодою членів сім'ї, а вступ до сім'ї обмежений законом і можливий лише в разі порушення членами сім'ї морально-правових норм суспільства, доцільно було б запровадити договірну модель соціально-педагогічної роботи з сім'єю.

Така модель соціальної роботи на Заході дає сім'ї останній шанс перед тим, як державні та правоохоронні органи беруть участь у вирішенні її проблем. Соціальний педагог і сім'я на початку своїх стосунків визначають цілі спільної діяльності і на цій основі офіційно приймають робочу угоду про шляхи досягнення цих цілей, час, дії тощо, необхідні для досягнення цих цілей.

Сім'я отримує завдання, які контролюються; попереджено про відповідальність за їх невиконання (передачу справи іншим структурам). Так, у Сімейному центрі в Каунасі (Литва) діє «Служба захисту прав дитини», яка проводить таку примусову та добровільну роботу з неблагополучною сім'єю. За цією програмою батьки повинні відвідувати її, виконувати роботу над собою на підставі договору між ними та службою. Ця програма включає наступні психолого-педагогічні заходи:

- 1) психологічна допомога;
- 2) адвокатство (представництво) у суді;
- 3) терапія з дитиною;
- 4) навчальні програми для сім'ї та дитини;
- 5) представництво інтересів дитини у школі;

6) контроль за виконанням завдань, у договорі записується, що соціальний педагог відвідує сім'ю, може опитувати сусідів про життя сім'ї, але все це він робить, спитавши сім'ю, заходить на такий простір, куди його пускають, отже, він не порушує права на приватну власність і таємницю сімейного життя.

Ця служба реалізує різні програми для різних категорій сімей на основі такої контрактної моделі:

- 1) «Збереження сім'ї» (де дитина мешкає в несприятливих умовах)
- 2) Підготовка до вступу в шлюб (Вечори з гінекологом, психологом, соціальним працівником);
- 3) Допомоги вагітним жінкам у кризовій ситуації (коли вагітність є небажаною). Ця модель реалізовується також у програмах самопомоги, де працюють групи самопідтримки:

- багатодітних сімей;
 - психічно - хворих та членів їх сімей;
 - хворих на атеросклероз і членів їх сімей;
 - вагітних жінок та їх чоловіків (по догляду за дитиною);
 - анонімних алкоголіків, сімей алкоголіків, підлітків з сімей алкоголіків
- (А.А.АлаНоун, А. Латин).

Відмінною рисою системи соціальної допомоги та підтримки населення у Сполучених Штатах Америки є децентралізація. Це проявляється в наявності та реалізації різних соціальних програм на різних рівнях: федеральному, на рівні штату, на місцевому рівні.

Переваги даної системи полягають у тому, що вона дозволяє повністю та оперативно реалізовувати соціальні потреби людей практично у кожному регіоні країни. Основними формами державної системи соціального забезпечення є соціальне страхування та державне допомога. Страхові фонди фінансуються за рахунок податків із трудящих, а державне допомога — за рахунок асигнувань із коштів державного бюджету, бюджетів штатів та місцевих органів влади. Крім того, соціальна допомога надається за рахунок приватних пожертвувань, благодійності та недержавних структур [4, с. 347].

У Великобританії департаменти соціальних служб є частиною англійської урядової системи, яка фінансується спільно центральним урядом та через систему місцевого оподаткування.

Соціальна робота та два її напрями — соціально-педагогічне та соціально-психологічне отримали у Великій Британії сильний розвиток під час Другої світової війни та перетворилися на важливий сектор усіх соціальних послуг. Вони швидко розвивалися з 1948 по 1975 р. Вершиною її піднесення став Закон 1970 «Про соціальні служби місцевої влади», в якому йшлося про створення агенцій із соціальної роботи в місцевих органах влади. За цей період державні витрати на особистні соціальні послуги зросли більш ніж на 40%.

У США спеціальні установи соціальної допомоги дітям надають (для малозабезпечених безкоштовно) такі послуги: - організація спеціальних груп

професійного навчання для батьків, забезпечення допомоги з працевлаштування; створення та підтримка служб захисту дітей, які зазнають насильства; створення та інспектування дитячих будинків, робота з прийомними сім'ями; розвиток соціальних служб допомоги дітям у здобутті освіти та ін. У завдання дитячих соціальних служб входять і питання усиновлення дітей-сиріт.

З тими, хто втік з дому та бездомними дітьми, проводиться велика робота: функціонують притулки та гуртожитки, проводяться індивідуальні та групові консультації, бесіди з батьками з метою повернення дитини до сім'ї. Існує служба «телефонів довіри», яка надає безкоштовні послуги для молодих втікачів.

Соціально-педагогічна та соціально-психологічна робота з неповнолітніми правопорушниками та підлітками «групи ризику» в США будується на основі цілої низки програм: базових програм поліції (створення поліцейських атлетичних клубів з метою залучення неповнолітніх); базових програм судів у справах неповнолітніх (передбачається реабілітація неповнолітніх); базових програм шкіл.

Соціально-педагогічна та соціально-психологічна діяльність з неповними сім'ями в США передбачає розвиток груп самопомоги та груп підтримки, об'єднаних в організацію «Батьки без партнера». Головними напрямками цих груп є обмін соціально-педагогічним та соціально-психологічним досвідом з виховання та навчання дітей, підлітків та юнаків, організація юридичної допомоги у вирішенні різних життєвих проблем тощо.

У Великій Британії кількість дітей, переданих під опіку держави, постійно зростає. Створюються дитячі департаменти, які повинні реагувати на кризові ситуації, в які потрапляють діти, та запобігати їм.

Однією із особливостей «ведення випадку» є організація надання допомоги саме вдома, а не у стаціонарних закладах. Аргументами з приводу цього твердження є такі факти: людина, як правило, потребує соціальної допомоги тимчасово (не протягом всього життя); переживати період проблем

краще у звичному для клієнта місці, де він почувається комфортніше, щоби не втрачалися його соціальні зв'язки. На практиці, перші зустрічі відбуваються вдома, в подальшому по можливості клієнта чи працівника, адже фінансове забезпечення центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді мізерне.

Дуже важливим у соціальній роботі з сім'ями є принцип розвитку допомоги і самозабезпечення, адже контакти клієнтів і соціальних працівників стають майже постійними, є прояви патерналізму, що позбавляють клієнтів можливості самостійно існувати та вирішувати власні проблеми [9, с. 63 – 65].

Україна має певний досвід роботи з сім'ями хворих на алкоголізм і наркоманію (програма Житомирського ОЦССМ «Світ без наркотиків та СНІДу»), яка передбачала надання реабілітаційних послуг дітям та підліткам, батьки яких зловживають алкоголем; програма альтернативного відпочинку і профілактики «Відпочинок без допінгу» ЛОЦССМ, яка передбачала групу для дітей з дисфункційних сімей, що працювала на основі соціотерапії, психокорекції; діяльність клубу «Відпочинок без допінгу»; програма «Панацея» ТОЦССМ, за якою здійснюється індивідуальна робота з молоддю адиктивної поведінки та членами їх сімей через роботу стаціонарних та виїзних консультпунктів, мережу Телефону Довіри [19, с. 68].

На підставі аналізу вивчення та дослідження зарубіжного досвіду, особливо за моделлю «ведення випадку» (використовується в західних країнах (care management – у Великобританії; case management - у США) та «Служба захисту прав дитини» (Литва), нами були сформульовані основні етапи здійснення соціальної роботи із сім'ями, які будується за певною логікою (рис. 3.3).

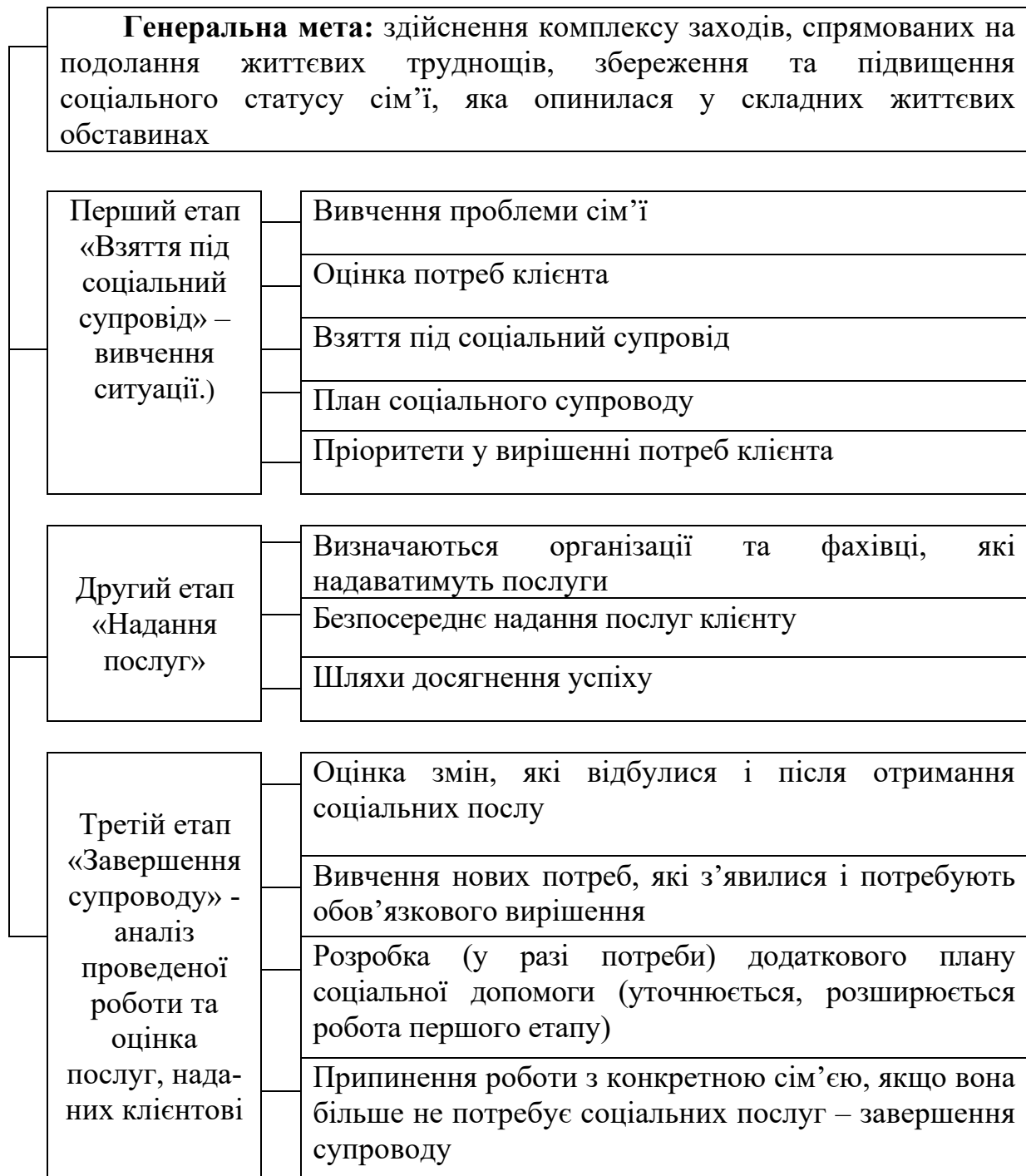

Рисунок 3.3 - Поетапність здійснення соціальної роботи з сім'ями, які потребують допомоги

Отже, соціальний працівник повинен мати комплексну теоретичну підготовку та практичні навички, що дозволять йому розуміти особливості великої кількості випадків, вміти виконувати конкретну практичну роботу, а також володіти певним пакетом методів надання соціальної допомоги та підтримки конкретної сім'ї.

Соціальну роботу США пов'язують із професією, яка служить соціальної моральності народу. Сфера соціальної роботи постійно розширюється від року до року, проте вже сьогодні служба соціального педагога, соціального працівника США охоплює різноманітні місця, установи та організації — урядові охорони здоров'я, школи, центри охорони здоров'я, агенції з охорони сім'ї та дитини, центри соціально-педагогічного та соціально-психологічного здоров'я, центри корекції та приватну практику.

Соціальні педагоги та соціальні працівники, ґрунтуючись на принципі толерантності, обслуговують людей різного віку, рас, етнічних груп, соціально-економічних рівнів та релігій. Групи клієнтів, які зазвичай включаються до соціально-педагогічного та соціально-психологічного обслуговування:

- 1) сім'ї, що включають одного з батьків і мають серйозні конфлікти: втечі дитини з дому, правопорушення, насильство, труднощі у вихованні та навчанні тощо;
- 2) пари та сім'ї, які мають соціальні, соціально-педагогічні, соціально-психологічні проблеми з дітьми;
- 3) самотні, педагогічно занедбані діти, підлітки та юнаки;
- 4) окремі люди та сім'ї, чиї життя зруйновані фізичними чи психічними вадами чи хворобами;
- 5) правопорушники та їх сім'ї;
- 6) діти, підлітки та юнаки, чиї батьки померли, покинули їх і не дбають про них;
- 7) емігранти та представники національних меншин, які не мають необхідних засобів та можливостей виховувати та давати освіту своїм дітям або є жертвами расової дискримінації;
- 8) люди, що мають прогресуючу непридатність (соціально-педагогічну неспроможність, соціально-психічні відхилення), та їх сім'ї;
- 9) діти, які мають труднощі, пов'язані зі школою, навчально-виховними установами додаткової освіти тощо, і їх сім'ї;

10) люди, чий досвід екстремальних стресів пов'язаний з травматичними наслідками або серйозними життєвими змінами (смерть коханої людини, діти, що залишили будинок, тощо).

Отже, нами розглянуто шляхи удосконалення ефективної співпраці суб'єктів соціальної роботи з сім'ями в складних життєвих обставинах, напрями щодо підвищення ролі соціальної реклами у роботі із сім'ям, а також використання світового досвіду у соціальній роботі із сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах в Україні, в тому числі і в Полтавській області.

ВИСНОВКИ

В даній кваліфікаційній роботі розглянуті питання щодо здійснення соціальної роботи з сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах, зокрема, проведено аналіз реалізації державної політики у сфері здійснення соціальної роботи із сім'ями в складних життєвих обставинах, а також визначено шляхи удосконалення роботи із сім'ями в складних життєвих обставинах у Полтавській області. Найважливіші результати дослідження дозволяють зробити ряд висновків:

1. Встановлено, що «державне регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах», – це система обґрунтованих заходів та ухвалення конкретних управлінських рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування з метою реалізації державної соціальної політики в Україні, спрямованої на організацію та здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно подолати або мінімізувати негативний вплив цих обставин. Розглянуто організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах та розкрито їх основну роль.

2. Досліджено механізми державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, розкрито організаційний, правовий, фінансовий, соціальний, інформаційний та мотиваційний механізми у цій сфері. Визначено, пріоритетні напрями удосконалення механізмів державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: реформування системи забезпечення соціального захисту; удосконалення державного управління в умовах реформування системи надання соціальних послуг; забезпечення взаємодії із суб'єктами

соціальної роботи на державному та місцевому рівнях; удосконалення бюджетної політики України у сфері соціального захисту; удосконалення та розвиток системи громадського контролю у сфері надання соціальних послуг тощо.

3. Проведено аналіз особливостей дій та заходів, що становлять зміст соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, розкрито основні підходи, форми та методи соціальної роботи щодо здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб); проаналізовано проблемні питання державного регулювання здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах.

4. Встановлено, що статистичні дані діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Полтавській області за останні роки 2020 – 2023 рр. свідчать про позитивний крок у роботі із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах. Зокрема, кількість сімей, які подолали складні життєві обставини з позитивним результатом збільшилася на 24% в 2023 році порівняно з 2020 роком (в середньому з кожним роком збільшувалося на 6%), незважаючи на те, що кількість сімей охоплених соціальним супроводом зменшилася. Слід відмітити ріст відсотку охопленого соціальними послугами сімей в складних життєвих обставинах з 0,3% до 8% (в середньому ріст – 2%).

5. Запропоновано напрями вдосконалення державного управління у сфері соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають в складних життєвих обставинах: вдосконалення законодавчого та нормативно-правового забезпечення організації та надання соціальної послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у в складних життєвих обставинах; вдосконалення взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із установами та організаціями, забезпечення міжвідомчої взаємодії соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих.

6. Сформульовані етапи здійснення соціальної роботи із сім'ями на основі аналізу вивчення та дослідження зарубіжного досвіду, особливо за моделлю «ведення випадку» (використовується в західних країнах - у Великобританії та у США) та «Служба захисту прав дитини» (Литва). Дані матеріали можна взяти за основу соціального супроводу сімей з дітьми в Україні, які перебувають в складних життєвих обставинах та розробити методичні рекомендації щодо соціальної підтримки сім'ї, які будуть використовуватися у роботі при здійсненні соціального супроводу.

Таким чином, отримані в роботі наукові результати мають практичне значення, оскільки включають в себе аналіз, узагальнення та пропозиції, направлені на розробку і реалізацію заходів щодо удосконалення соціальної роботи із сім'ями, які перебувають у кризових ситуаціях. Основні висновки можуть знайти прикладне застосування у діяльності місцевих органів влади при створенні і виконанні планів щодо ефективної співпраці в частині встановлення пріоритетів і завдань розвитку; формуванні дієвого механізму розробки, узгодження та реалізації програмних документів; здійсненні моніторингу та своєчасного коригування заходів програм, а також оцінки ефективності їх здійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник (1970-1980) /Словник української мови в 11 томах [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/okremyj>
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI[Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради УкраїниРежим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2456-17
3. Гнидюк Н., Павлюк С. «Стратегічний план діяльності міністерств: як забезпечити послідовність та передбачуваність дій органів виконавчої влади» [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт Європейського інформаційно-дослідницького центру – Режим доступу: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29177.pdf>
4. Гриненко А.М. Соціальна політика [Електронний ресурс]/ А.М. Гриненко // Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни – Режим доступу:<http://ubooks.com.ua/books/000163/inx.ph>
5. Державний класифікатор соціальних стандартів і нормативів: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 17.06.2002 № 293 - [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/v0293203-02/pag>
6. Дегтяр. О. Державне регулювання соціальних процесів в Швеції [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.irbis-nbu.gov.ua/.../cgiirbis_64.ex
7. Економічна енциклопедія. Словопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/38/53409/384366.html>
8. Європейська соціальна хартія: ратифікована Законом України від 14.09.2006№137[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_300
9. Звіт Уряду «Рік роботи уряду» [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249877138

10. Коваль О.П. Удосконалення функціонування соціальної сфери України: економіко-адміністративний аспект [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/4\(69\)/uazt_2013_4_28.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2013/4(69)/uazt_2013_4_28.pdf)

11. Кодекс соціального забезпечення Німеччини [Електронний ресурс] Німецький сайт юридичної консультації – Режим доступу: <http://www.deutschanwaltshotline.de/rechtsanwalt/sozialrecht/sozialgesetz>

12. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 №5403- IV [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/5403-1

13. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр.

14. Мальований М.І. «Теоретико–методичні підходи до визначення поняття «соціальний захист» [Електронний ресурс] / М. І. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. - 2012. - № 3. - С. 191-198. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_3_43

15. Міністр розповів про накопичувальну пенсійну систему як складову комплексної пенсійної реформи [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12787.html>

16. Міністр розповів про плани повної монетизації пільг у 2018 році [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12811.html>

17. Рішення пленарного засідання 29 сесії VIII скликання від 20.12.2019 №1259 «Про обласний бюджет на 2022 рік»

18. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98-ВР

[Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/16/98>

19. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801 – XII [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України– Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12

20. Офіційний веб-сайт Міністерства соціальної політики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.msp.gov.ua/news/12286.html>

21. Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>

22. Павлова Л.О. «Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні» [Електронний ресурс] веб-сайт Львівського Національного університету – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/12/dis_pavlova.pdf

23. Садова У. Соціальна політика в Україні: регіональні дослідження і перспективи розвитку. Монографія Львів: НАН України, Інститут регіональних досліджень 2005, 408 с.

24. Підпригора Л.А. Політика держави як чинник прискорення євро інтеграційних процесів [Електронний ресурс] – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64

25. Рішення 19 сесії Гоголівської селищної ради VIII скликання «Про затвердження програми соціального захисту «Турбота» від 17.12.2021 – Режим доступу: <http://rada.info/upload/users/files/121045018/b7>

26. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>

27. Політологічний словник [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://subject.com.ua/political/dict/1231.html>

28. Положення про державний фонд сприяння зайнятості населення: Постанова КМУ від 24.06.1991 № 47 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-

сайт Верховної Ради України – Режим доступу:
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/47-9>

29. Програма соціально-економічного розвитку Гоголівської селищної ради від 23.04.2021 Нормативні документи – Режим доступу: gogolivskagromada.gov.ua

30. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр

31. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України – Режим доступу: minfin.kmu.gov.ua/control/uk/searcher?&search_param..

32. Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою: Закон України від 17.04.2014 № 1223 – VII [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1223-18>

33. Про внесення змін та доповнень до обласної Комплексної програми соціального захисту і соціального забезпечення населення області на 2013-2020 роки: Рішення Полтавської обласної ради від 23.11.2016 № 272 - [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Полтавської обласної ради – Режим доступу: <http://www.oblrada.pl.ua/index.php/docs/rishennja-sesij-oblasnoyi-radi-vii-sklikannja/8517-2-plenarne-zasidannja-11-pozachergovoyi-sesiyi-vii-sklikannja-23112016-roku>

34. Про встановлення ставки збору до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: Указ Президента від 18.06.1998 № 656/98 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/656/98>

35. Про Державний бюджет України на 1992 рік: Закон України від 18.06.1992 № 2477-XII [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2477-12>

36. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України від 15.12.2020-ВРУ; Закон від 15.12.2020 №1081-IX

37. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України на 2021 рік - ВРУ; Закон від 08.02.2021.12 №1727-IX

38. Про Державний бюджет України на 2017 рік (додаток 3): Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19/pag>

39. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії із змінами і доповненнями: Закон України від 05.10.2000 № 2017 – III - [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

40. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>

41. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>

42. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811 – XII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2811-12)

43. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 № 2713-IV[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2713-15>

44. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації в Україні: Закон України від 23.02.2006№ [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України– Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3475-15

45. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16.11.2000 №2109-III [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14

46. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям: Закон України від 01.06.2000 № 1768 – III [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1768-14>

47. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам:Закон України від 18.05.2004 №1727-IV[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1727-15

48. Про Єдиний державний автоматизований реєстр осіб, які мають право на пільги: Постанова КМУ від 29.01.2003 № 117 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/117-2003>

49. Про жертви нацистських переслідувань: Закон України від 23.03.2000 № 1584-III[Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1584-14

50. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова КМУ від 18.01. 2017№17 [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-2017>

51. Про затвердження бюджету Фонду соціального страхування України на 2017 рік: Постанова КМУ від 01.03.2017 № 104 [Електронний ресурс] /

Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/104-2017->

52. Про затвердження Методики визначення прожиткового мінімуму: спільний наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Державної служби статистики № 178/147/31 від 03.02.2017 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0281-17/pag>

53. Про затвердження Комплексної програми соціального захисту населення Полтавської області на 2020-2025 роки. Рішення Полтавської обласної ради № 38 від 29.12.2020

54. Пояснювальна записка до проекту рішення « Про внесення змін та доповнень до Комплексної програми соціального захисту населення Полтавської області на 2020-2025 роки <http://plsz.gov.ua-poy221121>

55. Про затвердження набору продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова КМУ від 11.10.2016 № 780 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/780-2016>

56. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 році: Розпорядження КМУ від 04.03.2015 № 213-р [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213-2015>

57. Про затвердження Порядку надання пільг окремим категоріям громадян з урахуванням середньомісячного сукупного доходу сім'ї: Постанова КМУ від 04.06.2015р. № 389 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389-2015>

58. Про затвердження плану заходів на 2016-2020 роки з реалізації Стратегії подолання бідності Розпорядження КМУ від 08.08.2016 № 573-р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/573-2016>

59. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова КМУ від 17.06.2015 № 423 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/423-201>

60. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: Постанова КМУ від 20.08.2014 № 375 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/375-2014>

61. Про затвердження Положення про порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: спільний Наказ Міністерства України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та Міністерства фінансів від 02.12.1994 № 184/121 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0300-94>

62. Рішення позачергової 3 сесії VIII скликання Гоголівської від 04.12.2020 «Про розгляд листа Великобагачанської селищної ради щодо подальшого надання соціальних послуг та створення свого територіального центру» [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Гоголівської селищної ради – Режим доступу: gogolivska-gromada.gov.ua

63. Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам і державної соціальної допомоги на догляд: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.04.2005 №261 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/261

64. Про затвердження Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з державного бюджету: Постанова КМУ від 04.03.2002 № 256 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/256-2002>

65. Про реєстр надавачів та оримувачів соціальних послуг. Постанова КМУ № 99 від 27.01.2021

66. Про затвердження Стратегії подолання бідності: Розпорядження КМУ від 16.03.2016 №161-р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/161-2016>

67. Про затвердження Структури кодування програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів і Типової програмної класифікації видатків та кредитування місцевих бюджетів/ Тимчасової класифікації видатків та кредитування для бюджетів місцевого самоврядування, які не застосовують програмно цільового методу: Наказ Міністерства фінансів України від 02.12.2014 № 1195 [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт Міністерства фінансів України – Режим доступу: <http://195.78.68.18/minfin/control/uk/publish/article?showHidden>

68. Про захист рослин: Закон України від 14.10.1998 №180-XIV [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/180-14

69. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17/page>

70. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17

71. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97>

72. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України від 19.10.2021 № 1813-ІХ

73. Про обласний бюджет на 2021 рік: Рішення 26 сесії VI скликання Полтавської обласної ради від 19.01.2021 [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Полтавської обласної ради – Режим доступу: <http://www.oblrada.pl.ua/index.php/docs/rishennja-sesij-oblasnoyi-radi-vi-sklikannja/5650-xxvi-sesija-vi-sklikannja-16-sichnja-2015-roku>

74. Про обласний бюджет на 2022 рік: Рішення № 374 10 сесії VII скликання Полтавської обласної ради від 24.12.2021 [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Полтавської обласної ради – Режим доступу: <http://docs.google.com/viewer?url=http://oblrada.pl.ua/ses/7/2/11.pdf>

75. Про обласний бюджет на 2019 рік: Рішення 12 сесії VII скликання Полтавської обласної ради від 23.12.2018 [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Полтавської обласної ради – Режим доступу: <http://www.oblrada.pl.ua/index.php/docs/rishennja-sesij-oblasnoyi-radi-vii-sklikannja/8641-12-sesija-vii-sklikannja-23122018-roku>

76. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та ін. громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 № 3721-ІІІ [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-

77. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402 - ІІІ [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14

78. Про порядок введення в дію Закону України «Про пенсійне забезпечення»: Постанова Верховної Ради України від 06.12.1991 № 1931-ІІІ [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1931-12/ed19911206>

79. Про прогноз Республіканського бюджету України на I квартал 1992 року: Постанова Верховної Ради України від 20.12.1991 № 2006-XII.[Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2006-12>

80. Про програму економічного і соціального розвитку Полтавської області на 2021 рік: Рішення 29 сесії VIII скликання Полтавської обласної ради від 23.12.2016 [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Полтавської обласної ради – Режим доступу:
<http://www.oblrada.pl.ua/index.php/docs/rishennja>

81. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV293 [Електронний ресурс]Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>

82. Про прокуратуру: Закон України від 15.10.2014№ 1697-VII [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

83. Про реабілітацію жертв політ. репресій на Україні: Закон України від 17.04.1991 №962-XII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-12

84. Про розподіл відрахувань на соціальне страхування: Постанова КМУ від 21.01.1992 № 23 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/23-92>

85. Про систему оподаткування: Закон України від 25.06.1991 № 1251-XII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>

86. Про службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992[Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12

87. Про соціальний захист дітей війни: Закон України від 18.11.2004 № 2195-IV [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15

88. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12

89. Про соціальні відрахування (2000:980) Закон Швеції - [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/socialavgiftslag-2000980_sfs-2000-980

90. Про соціальні послуги Закон України від 19.06.2003 року № 966 – IV [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

91. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3551-12

92. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24.03.1998 №203/98-ВР [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/203/98-вр

93. Про статус та соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок ЧАЕС: Закон України від 28.02.1991 №796 - ХІІ [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12

94. Про створення Пенсійного фонду України: Постанова КМУ від 28.01.1992 № 39 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/39-92>

95. Про Стратегію розвитку Полтавської області до 2020 року: Рішення 26 сесії VI скликання Полтавської обласної ради від 19.01.2015 [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Полтавської обласної ради – Режим доступу: <http://docs.google.com/viewer?url=http://oblrada.pl.ua/ses/6/26/3.pdf>

96. Про управління соціальним страхуванням в Українській РСР: Постанова Ради Міністрів Української РСР і Ради федерації незалежних профспілок України від 11.02.1991 № 25[Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/25-91>

97. Про утворення Українського республіканського відділення Пенсійного фонду СРСР: Постанова Ради Міністрів УРСР та Ради федерації незалежних профспілок України від 21.12.1990 №380 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/380-9>

98. Про формування, порядок надходження і використання коштів Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: Закон України від 10.02.2000№1445-III [Електронний ресурс]/ Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1445-14>

99. Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення: Закон України від 20.06.1997 №386/97ВР [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/386/97>

100. Рівчаченко С.Б. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://www.libr.dp.ua/uploads/files/>

101. Світова аудиторська компанія PwC (PricewaterhouseCoopers) [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.pwc.com/gx/en/services/tax/paying-taxes-2017/comparative-odeller.html>

102. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року: Розпорядження КМУ від 03.04.2017 № 275-р. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Кабінету Міністрів України – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249935442>

103. Сімейний Кодекс України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2947-14

104. Словник бюджетної термінології. Словопедія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/50/53409/362630.html>

105. Соціальний захист населення в Німеччині [Електронний ресурс] Юридично – соціальний портал – Режим доступу: <http://www.pilga.in.ua/node/23>

106. Статистичні дані по Полтавській області [Електронний ресурс] /Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Полтавській області – Режим доступу: <http://pl.ukrstat.gov.ua/>

107. Статистичні дані по Україні [Електронний ресурс] /Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm

108. Стратегія подолання бідності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03. 2016 №161-р. [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161-2016->

109. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015: Постанова КМУ від 04.06.2015 №389 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

110. Стратегія сталого розвитку 2020: реальний план чи політична декларація? (частина 1) сайтFreeVoiceInformationAnalysisCenter-

[Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://iac.org.ua/strategiya-stalogo-rozvitku-2020-realniy-plan-chi-politichna-deklaratsiya-chastina-1/>

111. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс]/ Офіційний сайт Постійного координатора системи ООН – Режим доступу:<http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>

112. Черенько Л. Субсидії та компенсації: гроші не завжди доходять до найбільш бідних // Журнал Соціальний захист – 2014. №5-2014. – с.12 – 15.

113. Шпилев Д.А. Соціальні гарантії в правових системах Росії та Німеччини [Електронний ресурс] – Режим доступу:<https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/82223712>

114. Що таке межа малозабезпеченості, межа бідності та прожитковий мінімум? Як співвідносяться між собою ці поняття?: Роз'яснення начальника управління політики доходів та рівня життя населення Міністерства праці та соціальної політики України Н. ПІДЛУЖНА 293 - [Електронний ресурс] Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/p0962697-02>